

ΑΙ ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΑΙ ΠΑΡ' ΟΥΑΡΡΩΝΙ, ΚΙΚΕΡΩΝΙ ΚΑΙ ΤΙΤΩ ΛΙΒΙΩ

Ἡ πρὸς τὸ ἐτυμολογεῖν τάσις εἶναι ἀρχαιοτάτη, καθ' ὅσον ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ὁ ἄνθρωπος ἡσθάνθη τὴν ἀνάγκην νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὴν μαγικὴν δύναμιν καὶ τὴν ἀληθῆ ἀξίαν τῶν λέξεων, αἱ ὁποῖαι χρησιμεύουσαι ὡς φορεῖς τῶν ἰδεῶν προκαλοῦσι διὰ μηχανισμοῦ συγκρίσεων συσχετίσεις ἀπατώνσας τὸ πνεῦμα¹. Οὕτω βλέπομεν ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς Ἑλληνικῆς Λογοτεχνίας τὴν συνήθειαν τῆς χρήσεως ἐτυμολογιῶν² καὶ δὴ καὶ ἐτυμολογιῶν ὀνομάτων μυθικῶν προσώπων, τὰ ὁποῖα ὀνόματα ὡς ἐρμηνεύοντα τοὺς μύθους καὶ διὰ τῶν μύθων ἐρμηνευόμενα ἰδιαιτέραν ἀσκοῦσι γοητείαν ἐπὶ τὴν λαϊκὴν φαντασίαν.

Ἡδὴ παρ' Ὀμήρῳ³ καὶ Ἡσιόδῳ⁴ ἀπαντῶσι τοιαῦται ἐτυμολογικαὶ προσπάθειαι. Ἐπέδωκεν ὅμως ἡ ἐτυμολογία κατὰ τοὺς κλασσικοὺς χρόνους οὕτως εὐρίσκομεν αὐτὴν εἰς τοὺς Ἕλληνας τραγικούς⁵. Ἰδίᾳ ἡ ἐτυμολογία ἀνεπτύχθη διὰ τῶν φιλοσόφων, οἱ ὁποῖοι τὸ μὲν δι' αὐτῆς, τὸ δὲ διὰ τῆς ἀλληγορικῆς μεθόδου ἐπόνησαν, ὅπως ἀπαλλάξωσι τὸν Ὀμηρον ἀπὸ τοῦ κατ' αὐτοῦ ἁγῶνος τῶν ἀντιθέτων σχολῶν. Ἀλλὰ καὶ αἱ εἰς τὴν σπουδὴν τῆς γλώσσης ἀποβλέψασαι ἔρευναι τῶν σοφιστῶν οὐκ ὀλίγον συνεβάλοντο εἰς τὴν ἐμπέδωσιν τῆς συνηθείας τῆς χρήσεως ἐτυμολογιῶν.

Εἰς τὴν ἐπικράτησιν ὅμως τῆς συνηθείας τῆς χρήσεως τῶν ἐτυμολογιῶν συνεβάλετο ἰδίᾳ ἡ περὶ αὐτὰς ἀσχολία τοῦ Πλάτωνος⁶, ὁ ὁποῖος μάλιστα ἐχρησιμοποίησεν αὐτὰς χάριν παιδιᾶς, ὡς μέσον ἐπιτεύξεως λογοτεχνικοῦ ὕφους.

1. Vendryes J., La Langage, Paris 1939, p. 214.

2. Thurneysen R., Die Etymologie, Friburg 1904, s. 4.

3. Ὀμ. α 60 - 62. τ 407 - 409.

4. Θέογ. 207 - 209.

5. Αἰσχ., Προμ. Δεσμ. 85 - 86· Σοφ., Ἀντιγ. 110 - 111 κ.ἀ.· πρβλ. σχετικῶς Lersch L., Die Sprachphilosophie der Alten, Bd. 3, Bonn 1841· Hecht R., De etymologiis apud poetas Graecos obviis, Diss., Königsberg 1882.

6. Μόνον ἐν τῷ Κρατύλῳ τοῦ Πλάτωνος (400e - 421c) ἀπαντῶσιν ἑκατὸν τεσσαράκοντα ἐτυμολογίαι.

Τοῦ φιλοσόφου τούτου μιμηταὶ περὶ τὴν χρῆσιν ἐτυμολογιῶν ἐγένοντο οἱ Στωικοὶ καὶ οἱ Κυνικοὶ φιλόσοφοι. Οὗτοι ὅμως ἀπέβλεψαν εἰς τὴν προσαρμογὴν καὶ ἐναρμόνισιν τῶν ἐτυμολογιῶν πρὸς τὰ ἴδια αὐτῶν φιλοσοφήματα¹. Ἀφ' ἐτέρου οἱ Στωικοὶ ἐν πολλαῖς τῶν ἐτυμολογιῶν αὐτῶν ἐσφάλησαν, ὥς ἀποδεχθέντες ἀβασανίστως πλείστας τῶν ἐν τῷ Κρατύλῳ τοῦ Πλάτωνος παρεχομένων ὑπερβολικῶν ἐτυμολογιῶν· εἰς τοῦτο δὲ ἤχθησαν οἱ Στωικοὶ ὥς μὴ ποιήσαντες διάκρισιν μεταξὺ ὀρθοῦ καὶ σοβαροῦ ἀφ' ἐνὸς καὶ τῶν πρὸς παιδιὰν παρεχομένων ἐτυμολογιῶν ἀφ' ἐτέρου². Ἀλλὰ καὶ μετέπειτα ἀπαντᾷ ἡ πρὸς τὸ ἐτυμολογεῖν τάσις, διήκουσα δι' ὅλης τῆς Ἑλληνικῆς Λογοτεχνίας.

Οἱ Ἕλληνες, οἱ ὅποιοι διὰ τοῦ δημιουργικοῦ αὐτῶν πνεύματος ὑπῆρξαν διὰ τοὺς Ρωμαίους εἰς πλείστα πεδία οἱ πνευματικοὶ καὶ μορφωτικοὶ αὐτῶν πατέρες καὶ τροφεῖς, οὐδὲ εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἐτυμολογίας ὑστέρησαν εἰς ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν Ρωμαίων. Ἡ συνήθεια τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων νὰ παρενείρῳσιν εἰς τὰ ἔργα αὐτῶν ἐτυμολογίας μετεφυτεύθη καὶ εἰς τὸ Ρωμαϊκὸν ἔδαφος, καθ' ὅσον οἱ Ρωμαῖοι ἐπίστευον εἰς τὴν μαγικὴν τῶν λέξεων δύναμιν καὶ ἀξίαν, ὥς γίνεται δῆλον ἐκ τοῦ ὅτι ὁ Οὐάργων ἀφιέρωσεν ἐγκώμιον εἰς τὸν περὶ τὰς ἐτυμολογίας διατρίβοντα, ἔτι δ' ἐκ χωρίου τοῦ Κικέρωνος, ἐν τῷ ᾧ οὗτος διαλαμβάνει περὶ τῆς εἰρημένης πίστεως τῶν συγχρόνων αὐτοῦ καὶ τὸ ὅποιον χωρίον θέλομεν μνημονεύσει κατωτέρω. Κατὰ ταῦτα βλέπομεν ἐν χρήσει τὴν ἐτυμολογίαν οὐ μόνον παρὰ τοῖς παλαιότεροις λατίνοις ποιηταῖς (Naevius³, Ennius⁴, Accius)⁵ καὶ τοῖς μετέπειτα (Lucretius⁶, Vergilius⁷,

1. Ἡ παρ' Ἑλλήσι τάσις πρὸς εὗρεσιν τοῦ ἐτύμου τῶν λέξεων καὶ ἰδιαιτέρως τῶν κυρίων ὀνομάτων πρὸς τοῖς ἄλλοις λόγοις ἀποδοτέα ἐν τινι μέτρῳ εἰς προλήψεις, ὥς γίνεται δῆλον ἐκ τῆς ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἀποφυγῆς δυσσιωνίστων ὀνομάτων.

2. Οἱ Στωικοὶ ἀπεδύθησαν εἰς ἐρεῦνας περὶ τὴν γλῶσσαν τοῦ καθ' ἡμέραν βίου ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ αὐτῶν νὰ ἀνεύρῳσιν τὴν βαθυτέραν ἔννοιαν τῶν λέξεων, ἀφοῦ ἐδέχοντο ὅτι αἱ λέξεις φέρουσιν ἐν ἑαυταῖς τὰ ἵχνη τῆς πραγματικῆς αὐτῶν ἐννοίας. Ἰδίᾳ οὗτοι ἡσχολήθησαν περὶ τὸ ἔτυμον τῶν κυρίων ὀνομάτων, διότι οὕτω θὰ ἐστήριζον τὸ ὅτι τὰ ὀνόματα τῶν θεῶν ἐκφράζουσιν ἰδιότητάς αὐτῶν, ὅτι ὑποδηλοῦσι φυσικὰ φαινόμενα.

3. Bell. Poen., p. 22, frg. 26 ἐν FPL Morel· πρβλ. καὶ Varro, De Ling. Lat. V 43.

4. TRF Ribbeck³, p. 26, frg. 65· πρβλ. καὶ Varro, ἐνθ' ἄν., VII 82.

5. TRF Ribbeck³, p. 258, frg. 675· πρβλ. καὶ Varro, ἐνθ' ἄν., 83.

6. McGartney E. S., Modifiers that reflect the Etymology of the Words Modified, with special Reference to Lucretius, ἐν Classical Philology 22 (1927) 184-200.

7. Πρβλ. Marouzeau J., Virgile linguiste, ἐν Mélanges offerts à Alfred Ernout, Paris 1940, p. 259-265· Hanssen Jens Th., Remarks on Euphony-Cacophony, and the Language of Vergil, ἐν Symbolae Osloenses 20 (1942) 101-102· τοῦ αὐτοῦ, Virgilian Notes. II Vergilius ἐπιθέτως λέγων,

Ovidius¹ κ.ά.) ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς παλαιότεροις πεζογράφοις (Fabius Pictor², Cato³ κ.ά.) εἰσέτι. Τὴν συνήθειαν δὲ αὐτὴν τῆς ζητήσεως τοῦ ἐτύμου λέξεων καὶ ἰδιαιτέρως τοῦ ἐτύμου κυρίων ὀνομάτων ἔλαβον οἱ Λατῖνοι συγγραφεῖς παρὰ τῶν Ἑλλήνων Στωικῶν μετὰ τοῦ φιλοσοφικοῦ αὐτῶν συστήματος, τὸ ὁποῖον, ὥς γνωστόν, ἔτυχεν ἐγκαρδίου ὑποδοχῆς ὑπὸ τῶν Ρωμαίων ὥς συνάδον πρὸς τὸν πρακτικὸν αὐτῶν χαρακτῆρα.

Ὡς μᾶς πληροφορεῖ ὁ Aulus Gellius⁴, ἐν Ρώμῃ διεμορφώθησαν δύο ἀντίθετοι σχολαί, διατρίψασαι περὶ τὴν ζήτησιν τῆς ἐτυμολογίας· ἡ μία τούτων ὑπῆρξεν ἡ τοῦ Αἰλίου Στίλωνος (Aelius Stilo), ὁ ὁποῖος ζήσας κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ 2ου καὶ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ 1ου π.Χ. αἰῶνος καὶ διατρίψας περὶ τε τὴν λογοτεχνικὴν κριτικὴν καὶ τὴν ζήτησιν τοῦ ἐτύμου τῶν λέξεων ἀπέρριπτε τὴν ζήτησιν τῆς καταγωγῆς τῶν λατινικῶν λέξεων ἔξω τῆς Λατινικῆς. Ἡ ἑτέρα σχολὴ ἦτο ἡ τοῦ Cloatius Verus, ὁ ὁποῖος θεωρῶν οὐχὶ ἐποικοδομητικὸν τὸν περιορισμὸν τῆς ζητήσεως τῆς καταγωγῆς τῶν λατινικῶν λέξεων εἰς τὴν Λατινικὴν ἀνεζήτηει ἑλληνικὰς ἐρμηνείας· οὕτω ἐν διασωθέντι ἀποσπάσματι αὐτοῦ ἀναφέρεται: « [Cloatius] faenerator inquit appellatus est quasi φαινεράτωρ ἀπὸ τοῦ φαίνεσθαι ἐπὶ τὸ χρηστότερον »⁵.

Μέσσην ὁδὸν μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἐν Ρώμῃ σχολῶν, τουτέστι τῆς σχολῆς τῶν ἀκολουθούντων περὶ τὴν ἐτυμολογίαν εἰς τοὺς Στωικοὺς καὶ τῆς σχολῆς τῶν ἀκολουθούντων εἰς τοὺς Ἀλεξανδρινούς, ἠκολούθησεν ὁ Μάρκος Τερέντιος Οὐάργων ὁ Ρεατῖνος (M. Terentius Varro Reatinus), ἐπὶ τοῦ ὁποῖου ἐπέδρασε τὰ μέγιστα εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἐτυμολογίας ὁ Αἴλιος Στίλων, διὰ τοῦ Οὐάργωνος δὲ ἡ ἐπίδρασις αὕτη ἔφθασε μέχρι τῶν γραμματικῶν τῶν μεταγενεστέρων χρόνων. Ὁ Οὐάργων εἰς τὴν κλίσιν του περὶ τὴν σπουδὴν τῆς ἐτυμολογίας ἀνεγνώριζεν ἐπίδρασιν εἰς ἑαυτὸν τοῦ Κλεάνθους ἀφ' ἑνὸς καὶ τοῦ Ἀριστοφάνους τοῦ Βυζαντίου ἀφ' ἑτέρου⁶, τουτέστι ἐτέλει ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν τε Στωικῶν καὶ τῶν Ἀλεξανδρινῶν γραμματικῶν. Ἀλλ' ἡ ὑπὸ τῶν Στωικῶν σπουδὴ τῆς ἐτυμολογίας εἶχε τὴν ἀρχὴν αὐτῆς εἰς θρησκευτικὰ καὶ φιλοσοφικὰ αἷτια τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἐν ᾗ ἡ τῶν Ἀλεξανδρινῶν ὥφειλετο οὐχὶ εἰς φιλοσοφικὰ αἷτια ἀλλ' εἰς λαϊκὴν καὶ ἐπιστημονικὴν τάσιν, καθ' ὅσον οἱ Ἀλεξανδρινοὶ διέτριψαν περὶ αἰτιολογικὰ ζητήματα (Καλλίμα-

Αὐτόθι 26 (1948) 113-125· Herescu N. I., Poètes linguistes, ἐν Rev. Ét. Lat. 24 (1946) 71-72· τὰ σχόλια τοῦ Norden εἰς τὸ ἕκτον βιβλίον τῆς Αἰνείαςδος passim· Knight W. F. Jack., Roman Vergil, London 1944, p. 197 ff.

1. Herescu, ἐνθ' ἄν., σ. 72-73.

2. GRF, p. 7, frg. 1.

3. Αὐτόθι, p. 10-12, frg. 1-9.

4. Noct. Att. 16, 12.

5. GRF, p. 468, frg. 1.

6. De Ling. Lat. 5,1,9.

χος), περὶ τὴν γραμματικὴν, διαλεκτολογίαν, λεξικογραφίαν καὶ κριτικὴν τῶν κειμένων παλαιοτέρων ποιητῶν¹. Ὁ Οὐάρρων λοιπὸν διὰ τὰς ἐρμηνείας ὅτε μὲν ἐπανήρχετο εἰς τοὺς ἀπηρχαιωμένους τύπους, ὅτε δὲ ἠκολούθει εἰς τοὺς Στωϊκοὺς. Σχετικῶς πρὸς τὸ τελευταῖον τοῦτο ὁ R. Reitzenstein διέτύπωσε τὴν ὑπερβολικὴν πῶς γνώμην ὅτι ὁ Οὐάρρων οὐδεμίαν προσωπικὴν προσφορὰν ἔχει νὰ παρουσιάσῃ εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἔτυμολογίας, καθ' ὅσον, κατὰ τὴν γνώμην του, τὸ πέμπτον καὶ ἑβδομον βιβλίον τοῦ De Lingua Latina ἐγράφη ὑπὸ τοῦ διδασκάλου τοῦ Οὐάρρωνος Αἰλίου Στίλωνος². Τὸ ὑπερβολικὸν τῆς γνώμης τοῦ Reitzenstein δεικνύει ἡ ἀνεξαρτησία τοῦ Οὐάρρωνος ἔναντι τῶν γνώμῶν τοῦ διδασκάλου του, τὰς ὁποίας ἐνίοτε συζητεῖ, κρίνει καὶ ἀπορρίπτει. Ἀφ' ἑτέρου ὁ Hellfr. Dahlmann ἐδίδαξεν ὅτι τό τε σχέδιον καὶ τὸ βάθος τοῦ περὶ τῶν ἔτυμολογιῶν ἔργου τοῦ Οὐάρρωνος στηρίζεται ἀπολύτως ἐπὶ τῶν δογμάτων τῶν Στωϊκῶν, τοῦτο δὲ ὀφείλεται κατ' αὐτὸν εἰς τὸ ὅτι ὁ Οὐάρρων ἐστηρίχθη ἐπὶ συλλογῆς στωϊκῶν ἔτυμολογιῶν διεσκευασμένης ὑπὸ τοῦ Αἰλίου Στίλωνος³.

Ὁ Οὐάρρων ἐδίδαξεν ὅτι ἡ Λατινικὴ δὲν προῆλθεν ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς, ὑπέλαβε δ' αὐτὰς διακεκριμένας ἀλλήλων εἰς τὸν σχηματισμὸν καὶ συγχρόνως εἰς τὴν ἀνάπτυξίν των· ἐδέχετο ὅμως ὅτι διὰ τῆς ἐπικοινωνίας τῶν Ρωμαίων πρὸς τὰς ἑλληνικὰς ἀποικίας ἐπετεύχθη ἡ εἰς τὴν Λατινικὴν εἰσαγωγή ἀριθμοῦ τινος ἑλληνικῶν λέξεων⁴.

Ἀκολουθήσας ὁ Οὐάρρων μέσσην ὁδὸν μεταξὺ τῶν δύο ἐν Ρώμῃ σχολῶν τῆς ἔτυμολογίας παρέχει κατὰ τὸ ἐνὸν τὴν τε ἑλληνικὴν καὶ τὴν λατινικὴν ἔτυμολογίαν τῶν λέξεων· οὕτω π.χ. γράφει ὅτι *ager* ἐκλήθη γῆ, εἰς τὴν ὁποίαν ἡγόν τι, ἐκαλλιέργουν τι (*agere*) καὶ ἐκ τῆς ὁποίας ἀπεκόμιζόν τι ὥς καρπὸν, ὥς προϊόν· ἐπίσης ὅτι ἕτεροι παρήγον τὴν λέξιν ἀπὸ τῆς ἑλληνικῆς λέξεως *ἀγρός*: « *Ager dictus in quam terram quid agebant, et unde quid agebant fructus causa. alii quod id Graeci dicunt ἀγρόν* »⁵. Ἐφαρμόζων ἀφ' ἑτέρου εἰς τὴν Λατινικὴν τὴν θεωρίαν τῶν Στωϊκῶν λέγει ὅτι τὸ

1. Τὰς τοιαύτας ῥοπὰς καὶ κατευθύνσεις τῶν Ἀλεξανδρινῶν ἐνεσάρχου, ὥς γνωστὸν, ὁ Διονύσιος ὁ Θράξ.

2. M. Terentius Varro und Johannes Mauropus von Euchaita, Leipzig 1901, s. 37.

3. Varro und die Hellenistische Sprachtheorie (Problemata, Heft 5), Berlin 1932, s. 16 - 23, 35 - 37.

4. Τὰ πορίσματα τῆς νεωτέρας ἐπιστήμης, ὥς γνωστὸν, ἐδικαίωσαν τὴν θεωρίαν τοῦ Οὐάρρωνος, ἀφοῦ ἀπεδείχθη ὅτι ἡ Λατινικὴ ἀποτελεῖ μέρος τῶν Ἰνδοευρωπαϊκῶν γλωσσῶν, αἱ ὁποῖαι εἰσῆχθησαν εἰς τὴν Εὐρώπην διὰ τῶν μεταναστεύσεων, καὶ ὅτι αὕτη ἐγκαθίστατο εἰς τὴν Ἰταλίαν, καθ' ὃν χρόνον ἡ Ἑλληνικὴ διεμορφοῦτο ἐν τῇ Ἑλληνικῇ χερσονήσῳ· ὅτι τέλος ἀμφότεραι προελθοῦσαι ἐκ τοῦ κοινοῦ κορμοῦ γλωσσῶν εἶναι συγγενέσταται.

5. De Ling. Lat. V 34.

ῥῆμα *loqui* προῆλθεν ἀπὸ τῆς λέξεως *locus*, καθ' ὅσον ὁ τὸ πρῶτον λέγων προφέρει τὰ ὀνόματα καὶ τὰς λοιπὰς λέξεις, πρὶν ἢ οὗτος δυνηθῇ νὰ χρησιμοποιῇ αὐτὰς εἰς τὴν θέσιν των. Ὁ Χρύσιππος λέγει ὅτι ὁ τοιοῦτος ἀνὴρ δὲν ὁμιλεῖ, ἀλλὰ σχεδὸν ὁμιλεῖ· συνεπῶς, ὥς ἡ εἰκὼν ἐνὸς ἀνθρώπου δὲν εἶναι ὁ πραγματικὸς ἀνθρώπος, οὕτω καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν κοράκων, τῶν κορωνῶν, τῶν παίδων τῶν καταβαλλόντων τὰς πρώτας των προσπαθείας ἵνα ὁμιλήσωσιν, αἱ λέξεις των δὲν εἶναι πραγματικαὶ λέξεις, διότι δὲν ὁμιλοῦσιν οὗτοι: «*Loqui ab loco dictum, quod qui primo dicitur iam fari vocabula et reliqua verba dicit ante quam suo quisque loco ea dicere potest. Hunc Chrysippus negat loqui, sed ut loqui; quare ut imago hominis non sit homo, sic in corvis, cornicibus, pueris primitus incipientibus fari verba non esse verba quod non loquantur*»¹.

Ὁ ὅρος ἐτυμολογία ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Οὐάγγελου ἀποδίδεται διὰ τῆς ἐκφράσεως *origo verborum* ἢ *origo vocabulorum*, τὸ δὲ πέμπτον βιβλίον τοῦ *De Lingua Latina* τοῦ Οὐάγγελου φέρει ἐν ὑποτίτλῳ: «*de disciplina originum verborum ad Ciceronem*». Σπανιώτατα ὁ Οὐάγγελος ἐχρησιμοποίησε τοὺς ἑλληνικοὺς ὅρους ἐτυμολογία, ἔτυμον², ἐτυμολογική³ κατ' ἔλλειψιν τῆς λέξεως τέχνη, ὥς καὶ τὸν κατὰ μεταγραφὴν εἰς τὴν Λατινικὴν ἑλληνικὸν ὅρον *etymologus*⁴.

Ὡς ἀντίθετον ὁδὸν τῆς ὑπὸ τοῦ Οὐάγγελου ἀκολουθηθείσης εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἐτυμολογίας ἐτράπη ὁ Κικέρων παρὰ τὴν ἀμοιβαίαν ἐκτίμησιν καὶ ἀγάπην αὐτοῦ πρὸς τὸν Οὐάγγελον, ὥς γίνεται δῆλον πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ὁ μὲν Οὐάγγελος ἀφιέρωσεν εἰς τὸν Κικέρωνα βιβλία τινὰ τοῦ *De Lingua Latina*, ὁ δὲ Κικέρων ἀφιέρωσεν εἰς τὸν Οὐάγγελον τὸ ἔργον αὐτοῦ *Posteriora Academica*. Ὁ Κικέρων εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἐτυμολογίας νομίζει ὅτι πρέπει νὰ ἐκμεταλλευθῇ τὰ ἐν τῇ Λατινικῇ ὑπάρχοντα στοιχεῖα καὶ δεδομένα. Καὶ ἐν πρώτοις ἀκολουθῶν εἰς τὴν συνήθειαν αὐτοῦ, ὅπως ἐπενδύῃ τὴν φιλοσοφίαν διὰ ρωμαϊκοῦ ἐνδύματος, ἀπέδωκεν εἰς τὴν Λατινικὴν τὴν λέξιν ἐτυμολογία διὰ τοῦ ὅρου *notatio*⁵, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ μετάφρασιν εἰς τὴν Λατινικὴν τοῦ ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους χρησιμοποιηθέντος ὅρου *σύμβολον*, ἀφοῦ κατ' αὐτὸν ἐκάστη λέξις ἀποτελεῖ σύμβολον ἐνὸς πράγματος⁶.

Εἰς τὸν Ἀριστοτέλη — πιθανῶς καὶ εἰς τὸν Πλάτωνα — ἀκολουθῶν ὁ

1. *De Ling. Lat.* VI 56.

2. Αὐτόθι VI 40, 51, 83. VII 2, 45, 82.

3. Αὐτόθι V 1. VII 4, 109.

4. Αὐτόθι VI 39. VII 109.

5. *Cic. Top.* 8, 35.

6. Ἀνάλογα εἶναι ὅσα ὁ Ἀριστοτέλης γράφει περὶ ἐτυμολογίας ἐν τοῖς *Τοπικοῖς* (112α 32) καὶ ἐν τῇ *Ῥητορικῇ* (II 23, 29) αὐτοῦ.

Κικέρων διαλαμβάνει περὶ τῆς ἑτυμολογίας ὡς μεθόδου ἀποδείξεως καὶ προσγράφει αὐτὴν εἰς τοὺς παλαιότερους τῆς Ἀκαδημείας ὁπαδοὺς καὶ τοὺς Περιπατητικούς· οὕτω εἰς τὸ ἔργον αὐτοῦ *Academica Posteriora* (I 8, 32) λέγει ὅτι ὑπ' αὐτῶν ἐξητάζετο ἡ διασάφησις τῶν λέξεων, τουτέστι τὸ θέμα, ἐκ τίνος αἰτίας ἐκάστη τάξις πραγμάτων ἔλαβε τὸ ὄνομά της, ὅπερ θέμα ὠνόμαζον ἑτυμολογίαν· κατόπιν ἐχρησιμοποιοῦν (παράγωγα ὡς) τεκμήρια καὶ οὕτως εἰπεῖν σημεῖα, σύμβολα τῶν πραγμάτων ὡς ὁδηγούς, διὰ τὰ φθάσασιν εἰς ἀποδείξεις καὶ συμπεράσματα σχετικῶς πρὸς τι, τὸ ὁποῖον οὗτοι ἠθέλον νὰ ἐρμηνεύσωσι : « *Verborum etiam explicatio probabatur, id est, qua de causa quaeque essent nominata, quam ἑτυμολογίαν appellabunt : post argumentis et quasi rerum notis ducibus utebantur ad probandum et ad concludendum id quod explanari volebant* ». Ὡσαύτως εἰς τὸ *De oratore* (II 39, 165) ἐπάγεται : ἐὰν ἡ συζήτησις στραφῇ πρὸς μίαν λέξιν (ἐνθυμοῦ) τὸ ὑπὸ τοῦ Κάροβωνος λεχθέν : « ἐὰν ὕπατος εἶναι ὁ φροντίζων διὰ τὰ συμφέροντα τῆς πατρίδος του, τί ἄλλο ἔπραξεν ὁ Ὀπίμιος ; ». « *Si ex vocabulo, ut Carbo : 'si consul est, qui consulit patriae, quid aliud fecit Optimus?* ». Ὁ Κικέρων εὕρισκει ἀξιόλογον *argumentum ex vocabulo* ἐνιαχοῦ τῶν λόγων αὐτοῦ, ὡς π.χ. ἐν τῷ λογοπαιγνίῳ αὐτοῦ περὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ Οὐάργωνος.

Ὁ Οὐάργων παρέχει εἰς τὸ ἔργον αὐτοῦ περίπου χιλίας ἑπτακοσίας ἑτυμολογίας, ἐκ τῶν ὁποίων αἱ χίλιαι τριακόσαι πεντήκοντα ἀπαντῶσιν εἰς τὸ *De Lingua Latina*, αἱ δὲ ὑπόλοιποι εἰς τὸ *De re rustica* καὶ εἰς τὰ *Fragmenta* αὐτοῦ. Εἶναι δὲ ἱκαναὶ τῶν ἑτυμολογιῶν τούτων ἀφελεῖς λαϊκαὶ ἑτυμολογίαι ἢ ἑτυμολογίαι παλαιότερων συγγραφέων, τὰς ὁποίας διέσωσεν εἰς τὰ ἔργα του. Δὲν περιορίσθη ὅμως εἰς ἀπλὴν συλλογὴν καὶ κληροδοσίαν αὐτῶν εἰς ἡμᾶς, ἀλλ' ἐξετάθη εἰς εὐρυτάτας ἀναζητήσεις καὶ ἐρεῦνας ἐπὶ τούτων, μὴ δεχθεῖς αὐτὰς δουλικῶς ἀλλ' ἐξεργασθεῖς αὐτὰς κατὰ θαυμαστὸν ἐνίοτε τρόπον καὶ μετ' ἀνεξαρτησίας· ἐπὶ πλέον δὲ εἰσέφερεν ἑτέρας ἑτυμολογίας ἰδίας¹. Ἀλλὰ καὶ ὁ Τίτος Λίβιος ἐχρησιμοποίησεν εἰς μεγάλην ἔκτασιν ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ τὰς ἑτυμολογίας τῶν λέξεων καὶ μάλιστα τῶν κυρίων ὀνομάτων· ἰδίᾳ εὕρισκομεν αὐτὰς εἰς τὰ πέντε πρῶτα βιβλία τοῦ ἔργου αὐτοῦ.

Ὁ Κικέρων παρέχει ὀλιγωτέρας τούτων ἑτυμολογίας, παρενείρει δὲ αὐτὰς εἰς τοὺς λόγους, τὰς ἐπιστολάς καὶ τὰς πραγματείας αὐτοῦ. Οὕτω π.χ. παρέχει τὸ ἔτυμον τῆς λέξεως *fides* ἐκ τοῦ *fieri* (*De Off.* I 7, 23) γράφων ὅτι τὸ θεμέλιον τῆς δικαιοσύνης εἶναι ἡ πίστις, τουτέστι ἡ σταθερότης καὶ ἡ εἰλικρίνεια εἰς τὰ ὑπεσχημένα καὶ συμπεφωνημένα. Συνεπῶς, καίτοι τοῦτο

1. Πρὸβλ. Goetz G., *Zur Würdigung der grammatischen Arbeiten Varros*, ἐν *Abhandlungen der philologisch - historische Klasse der Königl. Sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften*, Leipzig, 27 (1909) 75 - 76.

θὰ φανῇ ἴσως εἰς τινα δεινότερον, δυνάμεθα νὰ τολμήσωμεν νὰ μιμηθῶμεν τοὺς Στωικούς, οἱ ὅποιοι ἐπιμελῶς ἐξετάζουσι, πόθεν παρήχθησαν αἱ λέξεις, καὶ δυνάμεθα νὰ πιστεύσωμεν ὅτι, ἡ πίστις (fides) ἐκλήθη οὕτω, ἐπειδὴ γίνεται (fieri) ὅ,τι ὑπεσχέθη τις : « Fundamentum autem est iustitiae fides, id est dictorum conventorumque constantia et veritas. Ex quo, quamquam hoc videbitur fortasse cuiusdam durius, tamen audeamus imitari Stoicos, qui studiose exquirunt, unde verba sint ducta, credamusque, quia fiat, quod dictum est, appellatam fidem ». Ἐν τῇ χαρακτηριζούσῃ δὲ αὐτὸν φιλαρεσκείᾳ καὶ ματαιοδοξίᾳ ἐπαναλαμβάνει αὐτὸ δις εἰσέτι, ἥτοι ἐν Ad Fam. XVI 10, ἔνθα γράφει : « docui enim te fides ἔτυμον quod haberet », καὶ ἐν τῷ De republ. ap. Non. Marcell., p. 30. Ἐπίσης ὁ Κικέρων παράγει τὸν ὅρον *lex* ἐκ τοῦ *legere* ἐν τῷ De Leg. I 6, 19 γράφων : Νομίζουσιν ὅτι νόμος εἶναι ἡ πρόοψις, ἡ ὀξυδέρκεια, τῆς ὁποίας ἡ φυσικὴ λειτουργία εἶναι νὰ διατάσῃ, νὰ πράττῃ τις ὀρθῶς, νὰ ἀπαγορεύῃ δὲ νὰ ἁμαρτάνῃ τις· καὶ νομίζουσιν ὅτι τὸ πρᾶγμα τοῦτο, ἡ ἰδιότης αὕτη ἔλαβε τὸ ὄνομά της εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἀπὸ τοῦ ἀπονέμειν τινὶ τὸ ἑαυτοῦ, ἐγὼ ὅμως εἰς τὴν γλῶσσάν μας (νομίζω ὅτι ἔλαβε τὸ ὄνομά της) ἀπὸ τοῦ ἐκλέγειν, ἐπιλέγειν· διότι, ὡς ἐκεῖνοι (οἱ Ἕλληνες) ἔχουσιν ἀποδώσει εἰς τὴν λέξιν νόμος τὴν ἔννοιαν τῆς ἰσότητος, τῆς δικαιοσύνης, οὕτω καὶ ἡμεῖς ἔχομεν ἀποδώσει τὴν ἔννοιαν τῆς ἐπιλογῆς, καίτοι ἑκατέρω τῶν ἐννοιῶν τούτων ἀνήκει εἰς τὸν νόμον : « itaque arbitrantur prudentiam esse legem, cuius, ea vis sit, ut recte facere iubeat, vetet delinquere ; eamque rem illi Graeco putant nomine a suum cuique tribuendo appellatam, ego nostro a legendo ; nam ut illi aequitatis, sic nos dilectus vim in lege ponimus et proprium tamen utrumque legis est ».

Ἐν Τουσκουλαναῖς Διατριβαῖς (3, 8, 18) παρέχει ὡσαύτως ὁ Κικέρων τὸ ἔτυμον τῆς λέξεως *nequitia* γράφων ὅτι ἡ λέξις *nequitia* προῆλθεν ἀπ' ἐκείνου — εἰ καὶ ἡ ἐτυμολογία αὕτη ἴσως θὰ εἶναι κάπως ἀτυχής, ἐν τούτοις ἃς τὴν δοκιμάσωμεν· ἃς θεωρηθῶμεν ὅτι ἡστειεύθημεν, ἂν αὕτη οὐδεμίαν ἔχῃ ἀξίαν — τὸ ὁποῖον ὑπάρχει δι' οὐδὲν (μάτην, ἀσκόπως) εἰς ἓνα ἄνθρωπον τοῦ εἶδους ἐκείνου, ἐκ τούτου δὲ λέγεται ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος εἶναι ἱκανὸς δι' οὐδέν : « Nequitia ab eo — etsi erit hoc fortasse durius, sed temptemus : lusisse putemur, si nihil sit — ab eo, quod nequidquam est in tali homine, ex quo idem nihili dicitur ». Ἐν τῷ De Leg. 2, 14, 36 ἐξετάζει τὸ ἔτυμον τῆς λέξεως *initia* γράφων ὅτι τὰ *initia* εἶναι τὰ πραγματικὰ *principia vitae* καὶ ὅτι αἱ Ἀθῆναι οὐδέποτε προσέφεραν μεγαλυντέραν ὑπηρεσίαν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα παρὰ ὅταν ἔδωκαν εἰς τὸν κόσμον τὰ μυστήρια, διὰ τῶν ὁποίων ἀπὸ τοῦ ἀγροίκου καὶ θηριώδους βίου ἐξεληθόντες ἐφθάσαμεν εἰς κατάστασιν πολιτισμοῦ, ἐμορφώθημεν καὶ ἐξηυγενίσθημεν, καί, ὡς ἀποκαλοῦνται ἀρχαί, στοιχεῖα, οὕτω τῇ ἀληθείᾳ κατεμάθομεν (δι' αὐ-

τῶν) τὰς ἀρχὰς τοῦ βίου· οὐδὲ ἐλάβομεν μόνον (δι' αὐτῶν) τὸν τρόπον τοῦ ζῆν μετὰ χαρᾶς, ἀλλὰ προσέτι καὶ τοῦ θνήσκειν μετὰ καλυτέρας ἐλπίδος : « nam mihi cum multa eximia divinae videntur Athenae tuae peperisse atque in vitam hominum attulisse, tum nihil melius illis mysteriis, quibus ex agresti immanique vita exculti ad humanitatem et mitigati sumus, initiaque ut appellantur, ita re vera principia vitae cognovimus; neque solum cum laetitia vivendi rationem acceperimus, sed etiam cum spe meliore moriendi ». Γράφων αὐτὰ ὁ Κικέρων φαίνεται ὅτι δὲν ἀντελήφθη τὴν παιδευτικὴν ἀντίθεσιν τὴν δυναμένην νὰ ὑπάρξη μετὰ τοῦ λατινικοῦ ὅρου *initia* καὶ τοῦ ἐλληνικοῦ ὅρου *τελευταί*. Οὕτω ὁ Πλάτων ἐν τῇ Πολιτείᾳ (365 a) γράφει : « ... ὥς ἄρα λύσεις τε καὶ καθαρμοὶ ἀδικημάτων διὰ θυσιῶν καὶ παιδιᾶς ἡδονῶν εἰσι μὲν ἔτι ζῶσιν, εἰσὶ δὲ καὶ τελευτήσασιν, αἱ δὴ τελετὰς καλοῦσιν ». Παράβαλε καὶ τὰ ὅσα φέρεται λέγων ὁ Χρύσιππος ἐν τῷ Μεγάλῳ Ἑτυμολογικῷ ἐν λέξει *τελευταί* : Χρύσιππος δέ φησι, τοὺς περὶ τῶν θεῶν λόγους εἰκότως καλεῖσθαι *τελετὰς*· χρῆναι γὰρ τούτους τελευταίους καὶ ἐπὶ πᾶσι διδάσκεσθαι, τῆς ψυχῆς ἐχούσης ἔρμα καὶ κεκρατημένης, καὶ πρὸς τοὺς ἀμυήτους σιωπᾶν δυναμένης· μέγα γὰρ εἶναι τὸ ἄθλον ὑπὲρ θεῶν ἀκοῦσαί τε ὁρῆτά, καὶ ἐγκρατεῖς γενέσθαι αὐτῶν ». Ἄλλ' ὁ Κικέρων ἐν τῷ De Divinatione 1, 1 ἀναφέρει : Ὅθεν, ὥς πολλὰ ἄλλα ἡμεῖς (ἔχομεν πράξει) κάλλιον τῶν Ἑλλήνων, οὕτω οἱ ἡμέτεροι (δίδοντες) εἰς τοῦτο τὸ παραδοξότατον πρᾶγμα ὄνομα (παρήγαγον τοῦτο) ἀπὸ τῶν θεῶν, ἐν ᾧ οἱ Ἕλληνες, ὥς ὁ Πλάτων ἐρμηνεύει¹, παρήγαγον ἀπὸ τῆς μανίας : « Itaque ut alia nos melius multa quam Graeci, sic huic praestantissimae rei nomen nostri a divinis, Graeci, ut Plato interpretatur, a furore duxerunt ».

Ἄξιος παρατηρήσεως εἶναι ὁ τρόπος, κατὰ τὸν ὁποῖον ὁ Κικέρων μνημονεύει τὸ ὄνομα τοῦ Χρυσίππου διὰ τῶν ἐξῆς δύο ἐτυμολογιῶν· οὕτω ἐν τῷ De nat. deor. 3, 10, 25 γράφει : Σοὶ ἐφαίνετο ὅτι εὐφυῶς διισχυρίζετο καὶ ὁ Χρύσιππος, ἀνὴρ ἀναμφιβόλως πολύτροπος, ἀγχίνους (versutus) καὶ ἐξησκημένος, ἔμπειρος (versutos ὀνομάζω αὐτοὺς τῶν ὁποίων ἡ διάνοια στρέφεται ταχέως, callidos, ἔμπειρους δὲ αὐτούς, τῶν ὁποίων, ὥς ἡ χεὶρ ἐκ τῆς ἐργασίας, οὕτω καὶ ὁ νοῦς ἐσκληρύνθη, ἡμβλύνθη ἐκ τῆς χρήσεως)· οὗτος λοιπὸν (ὁ Χρύσιππος) λέγει : « ἐὰν ὑφίσταται τι, τὸ ὁποῖον ὁ ἄνθρωπος δὲν δύναται νὰ δημιουργήσῃ, ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος δημιουργεῖ (τοῦτο), εἶναι ἀνώτερος τοῦ ἀνθρώπου· ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος δὲν δύναται νὰ δημιουργήσῃ αὐτά, τὰ ὁποῖα εἶναι ἐν τῷ κόσμῳ· συνεπῶς ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος ἡδυνήθη (νὰ πράξῃ τοῦτο), ὑπερτερεῖ τοῦ ἀνθρώπου· ἀλλὰ ποῖος δύναται νὰ ὑπερτερῇ τοῦ ἀνθρώπου εἰμὴ ὁ θεός; συνεπῶς ὑπάρχει θεός : « Et Chrysippus tibi acute dicere videbatur, homo sine dubio versutus et callidus (versutos

eos appello quorum celeriter mens versatur, callidos autem quorum tamquam manus opere sic animus usu concalluit); is igitur 'si aliquid est' inquit 'quod homo efficere non possit, qui id efficit melior est homine; homo autem haec quae in mundo sunt efficere non potest; qui potuit igitur is praestat homini; homini autem praestare quis possit nisi deus? est igitur deus'». Τὰς περισσοτέρας ὁμως καὶ σημαντικώτερας τῶν ἐτυμολογιῶν τοῦ Κικέρωνος ἀπαντῶμεν εἰς τὸ ἔργον αὐτοῦ *De natura deorum* (ἰδίᾳ ἐν II 66-72), ἔνθα ὁ Κικέρων ἀσκεῖ αὐστηρὰν κριτικὴν τῶν ὑπερβολῶν τῶν Στωικῶν περὶ τε τὰς ἐτυμολογίας καὶ τὰς ἀλληγορίας.

Αἱ ἐτυμολογικαὶ ἀρχαὶ τοῦ Οὐάρρωνος δὲν ἀπαντῶσιν ἐν τοῖς περιελθούσιν εἰς ἡμᾶς ἔργοις αὐτοῦ· πιθανῶς αὐταὶ θὰ ἐξετίθεντο εἰς τὰ ἀπολεσθέντα τρία πρῶτα βιβλία τοῦ *De Lingua Latina*. Ἐν τούτοις βοηθούμεθα νὰ γνωρίσωμέν τινας τούτων ἔκ τινος χωρίου¹ τῆς εἰς τὸν Ἅγιον Αὐγουστίνον προσγεγραφομένης πραγματείας *De Dialectica*, τῆς ὁποίας ὁ συγγραφεὺς ἔσχεν ὡς πηγὴν τὸν Οὐάρρωνα. Ἡ περὶ τὸ ἐτυμολογεῖν μέθοδος τοῦ Οὐάρρωνος συνίστατο εἰς τὴν προσπάθειαν αὐτοῦ, ὅπως πάντοτε ἀνευρίσκη ἀρμόζουσαν σχέσιν μεταξὺ μιᾶς λέξεως καὶ τοῦ δι' αὐτῆς σημαινομένου πράγματος· ἰδίᾳ ἀνεζήτει πάντοτε ἐτυμολογικὰς σχέσεις μεταξὺ λέξεων παραπλησίου ἐννοίας² καὶ ἤχου ἀφ' ἑνὸς ἢ γραφῆς ἀφ' ἑτέρου³. Οὕτω συμβαίνει, ὥστε τὰς ἡμίσεις τῶν ἐτυμολογιῶν τοῦ Οὐάρρωνος νὰ χαρακτηρίζη, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐγράφη, ἀφέλεια. Κατὰ τὸ εἰρημένον δὲ χωρίον τοῦ *De Dialectica* ὁ Οὐάρρων ἐζήτει νὰ ἐτυμολογήσῃ τὰς λέξεις διὰ τῆς ὀνοματοποιίας, ἀνεζήτει τὴν ἐκφραστικότητά τῶν ἤχων⁴ εἰς τὰς λέξεις (οἷον εἰς τὰ ὀνόματα ζώων

1. Aug., *De Dial.*, ἐν GRF, p. 282-283, frg. 265.

2. Πρβλ. *De Ling. Lat.* VII 7: «Quaqua tuiti erant oculi, a tuendo primo Templum dictum; quocirca caelum qua tuimur dictum templum;».

3. Πρβλ. αὐτόθι VI 9: «Huius temporis pars prima Hiems, quod tum multi imbres; hinc Hibernacula, Hibernum? vel quod tum anima quae flatur omnium apparet, ab hiatu Hiems».

4. Περὶ αὐτῆς ἀναφέρει εἰς ἓν χωρίον, τὸ ὁποῖον ἐφθασε μέχρις ἡμῶν διὰ τοῦ γραμματικοῦ Διομήδους· πρβλ. CLK I, p. 428· GRF, p. 269, frg. 243: «Syllabae, ut ait Varro, aliae sunt asperae aliae leves, aliae procerae aliae retorridae, aliae barbarae aliae graeculae, aliae durae aliae molles. Asperae sunt ut trux crux trans; leves ut lana luna; procerae sunt quae vocalem longam extremam habent aut paenultimam, ut facilitas; retorridae sunt quae mutam habent extremam, ut hic hoc; barbarae sunt ut gaza; graeculae ut hymnos Zenon; durae ut ignotus; molles ut aedes». Εἰς τὸ χωρίον τοῦτο ὁ Οὐάρρων ἐμμνήθη προφανῶς τὸν Ἀριστοτέλη, διδάξαντα (*Περὶ ἀκουστικῶν* 803b-804b): «...Τοιαύτας καὶ τὰς φωνὰς συμβαίνει γίνεσθαι προσπιπτούσας πρὸς τὴν ἀκοήν, οἷον ἀραιὰς ἢ πυκνάς, ἢ μαλακὰς ἢ σκληράς, ἢ λεπτὰς ἢ παχεῖας... Παχεῖαι δ' εἰσὶ τῶν φωνῶν τούναντίον, ὅταν ᾖ τὸ πνεῦμα πολὺ καὶ ἀθρόον ἐκπίπτον... Λιγυραὶ δ' εἰσὶ τῶν φωνῶν αἱ λεπτὰ καὶ πυκναί, καθάπερ καὶ ἐπὶ τῶν τεττίγων καὶ τῶν

καὶ εἰς τὰ πλεῖστα τῶν ὀνομάτων πτηνῶν) ¹. Ἡτυμολόγει λέξεις διὰ τῆς ὑποβοηθουμένης ἐκ τῆς ὁμοιότητος μεταξὺ ἀντικειμένων μεταφορᾶς, ἡ ὁποία τελεῖται διὰ καταχρήσεως — αὕτη συνίσταται εἰς τὸ νὰ παρέχεται καταχρηστικῶς τὸ ὄνομα ἀντικειμένου τινὸς εἰς ἕτερον ἀντικείμενον, μετὰ τοῦ ὁποίου τὸ πρῶτον παρουσιάζει ὁμοιότητα εἰς τι σημεῖον ² — διὰ μετωνυμίας ³ καὶ ἀντιφράσεως ⁴.

ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΑΙ ΔΙΑ ΛΟΓΟΠΑΙΓΝΙΩΝ

Μία ἐκ τῶν πηγῶν τῆς ἔτυμολογίας τῶν λέξεων καὶ μάλιστα τῆς ἔτυμολογίας τῶν κυρίων ὀνομάτων ὑπῆρξε παρὰ τοῖς Λατίνοις ⁵, ὥς καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλησι, τὸ λογοπαίγνιον. Τοῦτο ἀπετέλει μίαν τῶν ἐκδηλώσεων τοῦ σκωπτικοῦ πνεύματος τῶν Ρωμαίων. Οὗτοι, ὥς συνήθιζον νὰ ἐργάζωνται ἐντόνως, οὕτω συνήθιζον νὰ ἀναπαύωσι τὸ κεκμηκὸς ἐκ τῆς μετ' ἐντάσεως ἐργασίας σῶμα καὶ πνεῦμα αὐτῶν εὐθυμοῦντες, διασκεδάζοντες καὶ σκώπτοντες. Τὴν τοιαύτην παρὰ Ρωμαίοις παρατηρηθεῖσαν ἀντίθεσιν ἐξέφρασεν παραστατικώτατα ὁ Ὀράτιος ἐν τῇ περιγραφῇ, τὴν ὁποίαν παρέχει εἰς ἡμᾶς, τῶν διαφόρων στιγμῶν τοῦ βίου τοῦ προσφιλεστάτου αὐτῷ ἀπογόνου τῶν Σκιπιόνων Λαιλίου ⁶. Ὁ Κικέρων ἀφ' ἑτέρου ἐχάρισεν εἰς ἡμᾶς ἀδρὰς περι-

ἀκρίδων καὶ αἱ τῶν ἀηδόνων, καὶ ὅλως ὅσαις λεπταῖς οὖσαις μῆθεις ἀλλότριος ἤχος παρακολουθεῖ... Σαθραὶ δ' εἰσὶ καὶ παρερρηχυταὶ τῶν φωνῶν ὅσαι μέχρι τινὸς φερόμεναι συνεχεῖς διασπῶνται... Δασεῖαι δ' εἰσὶ τῶν φωνῶν ὅσαις ἔσωθεν τὸ πνεῦμα εὐθέως συνεκβάλλομεν μετὰ τῶν φθόγγων, ψιλαὶ δ' εἰσὶ τοῦναντίον ὅσαι γίνονται χωρὶς τῆς τοῦ πνεύματος ἐκβολῆς ».

1. De Ling. Lat. V 75-76 : « de his pleræque ab suis vocibus ut haec : Urupa, Cuculus, Corvus, Irundo, Ulula, Bubo ; item haec : Pavo, Anser, Gallina, Columba ».

2. Οὕτω προκύπτουσαι λέξεις κατὰ τὸν Οὐάργωνα εἶναι αἱ τεχνικαὶ καὶ ὀνόματά τινα ἰχθύων· πρβλ. De Ling. Lat. V 77 : « Vocabula piscium pleraque translata a terrestribus ex aliqua parte similibus rebus, ut Anguilla, Lingula, Sudis ; alia a coloribus ut haec : Asellus, Umbra, Turdus ; alia a vi quadam ut haec : Lupus, Canicula, Torpedo ».

3. Πρβλ. De Ling. Lat. V 139 : « Quibus comportatur fructus ac necessariae res : de his Fiscina a ferendo dicta ».

4. Αὐτόθι VI 4 : « Diei principium Mane quod tum manat dies ab oriente, nisi potius quod bonum antiqui dicebant Manum ad cuiusmodi religionem Graeci quoque cum lumen affertur, solent dicere φῶς ἀγαθόν ».

5. Ὁρα Wölfflin Ed., Das Wortspiel im Lateinischen, ἐν Sitzungsberichte der Kgl. Bayr. Akademie d. Wissensch., Philos. - philol. u. hist. Classe, München, 2 (1887) 187 - 208.

6. Sat. II 1, 71-74 : « Quin, ubi se a vulgo et scaena in secreta remo-

γραφὰς τῆς πρὸς τὴν εὐτραπείαν καὶ τὸ σκῶμμα κλίσεως τῶν Ρωμαίων, θέσας εἰς τὸ στόμα τοῦ Κράσσου χαρακτηριστικούς λόγους περὶ τῆς λεπτοτάτης εὐτραπείας τοῦ Λαιλίου καὶ τοῦ Σκιπίωνος¹.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν μετὰ λεπτότητος εὐτραπείαν καὶ πρὸς τὸ σκῶμμα τῶν δύο τούτων ἀνδρῶν οἱ Ρωμαῖοι διεκρίνοντο περὶ τὴν χρῆσιν χονδροειδοῦς εὐτραπείας καὶ σκωμμάτων (« sale nigro »), ἐξεδήλουν δὲ κατὰ τρόπον ἀγροϊκόν πως τὴν ἔμφυτον αὐτοῖς κλίσιν πρὸς τὸ σκῶμμα (dicacitas).

Τοσαύτη ἦτο ἡ πρὸς τὸ σκῶμμα διάθεσις τῶν Ρωμαίων, ὥστε ἐξεδηλοῦτο αὕτη ἀκόμη καὶ πρὸς τοὺς τελούντας θρίαμβον ἐν Ρώμῃ στρατηγούς (οἷον Caesar, Camillus, Manlius Torquatus), τοὺς ὁποίους καὶ αὐτοὶ οἱ στρατιῶταί των οὐ μόνον ἐπευφήμουν, ἀλλὰ καὶ ἔσκωπτον δι' ἁσμάτων μετ' ἐναλλασσομένων ἐπιδῶν, ὥς ὑπὸ τοῦ Λιβίου² μαρτυρεῖται³. Τὸ σκωπτικὸν λοιπὸν τοῦτο πνεῦμα τῶν Ρωμαίων ἀποκαλύπτεται ἰδίᾳ περὶ τὴν ὑπ' αὐτῶν χρῆσιν λογοπαίγνιων, τὰ ὅποια ἦσαν τὸ μὲν δημῶδη, τὸ δὲ ῥητορικά. Τὸ δημῶδες λογοπαίγνιον εἶναι τοσοῦτο παλαιόν, ὅσον καὶ ἡ καλλιέργεια τῆς γλώσσης· ὀφείλει δὲ τὴν βάσιν αὐτοῦ εἰς τὴν ταυτότητα καὶ ὁμοιότητα τῶν φθόγγων λέξεων, διαφόρων ἔτυμολογικῶς καὶ σημασιολογικῶς, αἱ ὅποια ἔτυχον προσοχῆς καὶ εὐχαρίστως ἐχρησιμοποιήθησαν, ὥς ἱκανοποιῶσαι τὴν τε σκέψιν καὶ τὴν ἀκοὴν καὶ ὥς στηρίζουσαι τὴν μνήμην. Τὸ ῥητορικὸν ὅμως λογοπαίγνιον, τὸ ὅποιον ἐσημείωσε μεῖζονα ἐξέλιξιν, ἀνάγεται εἰς τὰ σχήματα τοῦ λόγου, τῶν ὁποίων εὐρετὴς ἐγένετο ὁ Γοργίας.

rant | virtus Scipiadae et mitis sapienti Laeli, | nugari cum illo (Lucilio) et discincti ludere, donec | decoqueretur olus, soliti ».

1. De orat. II 6 : « Saepe ex socero meo (Scaevola) audivi, cum is diceret, socerum suum Laelium semper fere cum Scipione solitum rusticari, eosque incredibiliter repuerascere esse solitos, cum rus ex Urbe, tanquam e vinculis, evolassent. Non audeo dicere de talibus viris ; sed tamen ita solet narrare Scaevola conchas eos et umbilicos ad Gaietam et ad Laurentum legere consuesse et ad omnem animi remissionem ludumpue descendere ».

2. Tit. Liv. IV 53 : « itaque cum ex senatus consulto urbem ovans introiret, alternis (vicibus) inconditi versus militari licentia iactati, quibus consul increpitus, Meneni celebre nomen laudibus fuit, cum ad omnem mentionem tribuni favor circumstantis populi plausuque et adsensu cum vocibus militum certaret. plusque ea res quam prope sollemnis militum lascivia in consulem curae patribus iniecit »· πρβλ. παρὰ τῷ αὐτῷ V 49, VII 10. Ἐπίσης ὁ Σουητώνιος ἐν τῷ βίῳ τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος (49) μᾶς πληροφορεῖ ὅτι κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ θριάμβου τοῦ Καίσαρος μετὰ τὴν ἐν Γαλατίᾳ νίκην αὐτοῦ οἱ στρατιῶται αὐτοῦ ἔσκωπτον αὐτὸν δι' ἀνήθικον πρᾶξιν αὐτοῦ ἐν Βιθυνίᾳ.

3. Ἀκόμη, ὅτε μετὰ τὴν πυρπόλησιν τῆς Ρώμης ὁ Νέρων φκοδόμει οἰκίαν αὐτοῦ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων πολλῶν συνοικιῶν, διεμαρτύροντο κατ' αὐτοῦ οἱ Ρωμαῖοι λέγοντες : « ἡ Ρώμη καθίσταται οἰκία ἐνὸς μόνου· Ρωμαῖοι, ἀποδημήσατε εἰς Οὐηίους, ἀρκεῖ ἐν τούτοις ἡ οἰκία αὕτη νὰ μὴ ἐκταθῇ μέχρις αὐτῶν ».

Ὡς ὁ Πλάτων, εἰς τὸν ὁποῖον οἱ δύο (Οὐάρρων καὶ Κικέρων) τῶν ἐξεταζομένων ἐνταῦθα Λατίνων συγγραφέων ἐνίστε ἀκολουθοῦσι καὶ τὸν ὁποῖον μνημονεύουσιν, οὗτοι αἰσθάνονται ἰδιαιτέραν ἡδονὴν νὰ προσφεύγῃ εἰς τὰς ἐτυμολογίας τῶν λέξεων καὶ ἰδίᾳ τῶν κυρίων ὀνομάτων χάριν παιδιᾶς, διότι ἔβλεπον, ἰδίᾳ ὁ Κικέρων¹, εἰς τὰς διὰ λογοπαιγνίων ἐτυμολογίας ἐν μέσον πρὸς ἐξασφάλισιν εἰς τὰ ἔργα αὐτῶν λογοτεχνικοῦ ὕφους². Ὁ Οὐάρρων εἶδεν εἰς τὸ λογοπαίγνιον ἐν τῶν μέσων πρὸς σχηματισμὸν λέξεων, ὁρμηθεὶς ἐκ τῆς ποικιλίας τῶν ὀνομαστικῶν καὶ ῥηματικῶν μεταβολῶν καὶ ἐκ τῆς μεταθέσεως τῶν γραμμάτων. Μία τῶν διὰ λογοπαιγνίου ἐτυμολογιῶν τοῦ Οὐάρρωνος εἶναι ἐκείνη, καθ' ἣν τὴν λέξιν *flamen*, τὴν δηλοῦσαν τίτλον δεδομένον εἰς ἱερεῖς ἀφιερωμένους εἰς τὴν λατρείαν ἰδιαιτέρας τινὸς θεότητος, καὶ τῆς ὁποίας λέξεως τὸ ἔτυμον δὲν εἶναι εἰσέτι βέβαιον, καίτοι πλεῖσται διετυπώθησαν γινῶμαι³, παράγει ἐκ τοῦ *filamen*⁴, γράφων: «*Flamines quod in Latio capite velato erant semper ac caput cinctum habebant filo, Flamines dicti*». Ἐτερον λογοπαίγνιον τοῦ Οὐάρρωνος εἶναι ἐκεῖνο, καθ' ὃ ἐτυμολογεῖ τὴν λέξιν *honor* ἐκ τῆς λέξεως *onus*⁵, γράφων: «*Honos ab honesto onere; itaque Honestum dicitur, quod operatum, et dictum: Onus est honos qui sustinet rem publicam*»⁶.

Ὅλως ἰδιαιτέρως ὁ Κικέρων καὶ ὁ Πλάτων⁷ εἶναι οἱ μεγαλύτεροι Λατῖνοι καλλιτέχναι τῆς γλώσσης, οἱ ὁποῖοι, ὅσον οὐδεὶς προγενέστερος ἢ μεταγενέστερος αὐτῶν, κατενόησαν τὴν καλλιτεχνικὴν ἀξίαν τοῦ λογοπαιγνίου⁸. Παρὰ Κικέρωνι λοιπόν, παρὰ τῷ ὁποίῳ ὥς γνησίῳ ἐκπροσώπῳ τοῦ σκωπτικοῦ πνεύματος τοῦ λαοῦ⁹ αὐτοῦ ἢ πρὸς τὴν εὐτραπελίαν καὶ εἰρωνεῖαν διά-

1. De orat. II 54 - 71.

2. Ὡς ὁ Κικέρων, οὕτω καὶ ὁ Κοϊντιλιανὸς κατέστησε τὸ σκῶμμα ῥητορικὸν μέσον καὶ διέτριψεν ἐπ' ἀρχετὸν περὶ τὸν τρόπον τῆς χρήσεως αὐτοῦ (Instit. orat. VI 3).

3. Ernout - Meillet, Dict. étym.³, p. 425.

4. De Ling. Lat. V 84.

5. Blumlein G., Zum Wortspiele *onus - honor*, ἐν Archiv für lateinische Lexicographie und Grammatik 8 (1893) 506.

6. De Ling. Lat. V 73.

7. Δαψιλῇ εἶναι τὰ ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Πλάτωνος λογοπαίγνια, σχέσιν ἔχοντα πρὸς τὰς σχεδὸν ὁμοιότητας λέξεων (οἷον *leno* καὶ *lanius*, *medicus* καὶ *mendicus*, *palla* καὶ *pallor*, *Sosias* καὶ *socius* κ.ἄ.) ἢ πρὸς τὰς ὁμοιότητας ἤχων (οἷον *amari* καὶ *a mari*, *mālum* καὶ *mālum*) ἢ καὶ πρὸς τὰς διαφορὰς ἐννοίας τῆς αὐτῆς λέξεως (οἷον *durare*, *invocatus* κ.ἄ.).

8. Ὁρα Holst H., ἐν Symbolae Osloenses, fasc. Supplet. I, s. 15· πρβλ. καὶ Herwig Chr., Das Wortspiel in Ciceros Redem, Programm, Attendorn 1889· Haacke Ant., De Ciceronis in orationibus facetiis, Schulprogramm, Burg 1886.

9. Τοῦ σκωπτικοῦ πνεύματος τοῦ Ρωμαϊκοῦ λαοῦ ἐκπρόσωπος ὑπῆρξε καὶ ὁ Σε-

θεσις καὶ κλίσις ὑπῆρξε θαυμαστή¹, ἡ ἐτυμολογία τῶν λέξεων γίνεται διὰ λογοπαιγνίων, τὰ ὅποια παρ' αὐτῷ ὄντα συχνότατα² ἐμφανίζονται διὰ παρονομασίας³, ἡ ὁποία, ὡς παρ' Ἑλλήσιν⁴, ἀπετέλει κοινὸν χαρακτηριστικὸν καὶ ἐν τῶν κυριωτέρων τεχνασμάτων τοῦ τε ποιητικοῦ καὶ πεζοῦ λόγου τῶν Λατίνων, συχνότατα ὑποτασσόντων τὴν ἐκλογὴν τῶν λέξεων εἰς τὴν φωνικὴν αὐτῶν οὐσίαν καὶ ἐχόντων, ὡς λέγει ὁ Κικέρων, τὸ οὖς χριτὴν (« *aurium quodam iudicio* »)⁵. Τὸ λογοπαίγνιον παρὰ Κικέρωνι ἐμφανίζεται ἐπίσης διὰ συμφωνικῆς παρηχήσεως ἢ προσγραμματισμοῦ (*alliteratio*)⁶ εἴτε δι' ἐσωτερικῆς *assonantia*⁷ εἴτε τέλος διὰ τοῦ καὶ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ⁸ ἀμφιλόγου (*ambiguum*)⁹.

Κατὰ ταῦτα εἰς τοὺς λόγους αὐτοῦ κατὰ τοῦ Οὐέρρου, ἄλλοτε ἐπάρχον ἐν Σικελίᾳ, ἐπὶ τριετίαν καταπιέσαντος καὶ κατεξαντλήσαντος αὐτὴν οἰκονομικῶς διὰ παρανόμων ἀργυρολογιῶν εἰς βάρος τῶν κατοίκων αὐτῆς, ὁ Κικέ-

νέας, ὁ ὁποῖος σπανιώτατα χρησιμοποιεῖ λογοπαίγνια· οὕτω ἐν *Epist. ad Lucilium* XXVII ἀναφέρει ὅτι ὁ *Satellius Quadratus* ὑπῆρξε « *stultorum divitum arrosor... arrisor... derisor* ».

1. H a u r y A u g., *L'ironie et l'humour chez Cicéron*, Leiden 1955.

2. Πρβλ. τὰ πολλὰ λογοπαίγνια, τὰ ὅποια ὁ Κικέρων ἀναφέρει ἐν τῷ *De oratore* II 54 - 71.

3. Οὕτω ἐν *Verr. IV* 90 : « *Tu ex illius honore in eos ipsos, qui honorem illi habuerant, supplicia quaerebas?* »· ἐπίσης ἐν *Pro Rosc. Amer.* 5 : « *His de causis ego huic causae patronus exstiti* »· ἐν τῷ αὐτῷ λόγῳ (149) : « *causam mihi tradidit quem sua causa cupere ac debere intellegebat* »· ὁμοίως ἐν *Phil. II* 34· *ad Fam. XI* 81 καὶ *XII* 1, 1 : « *non regno sed rege* »· *ad Att. XIV* 9, 2 : « *vivit tyrannis, tyrannus occidit* ».

4. Πρβλ. τὸ γνωστότατον ἐπίγραμμα τὸ ἀποδιδόμενον εἰς τὸν Σιμωνίδην (*Anth. Pal.* 6,216) : « *Σῶσος καὶ Σωσὼ σωτήρια τόνδ' ἀνέθηκαν, | Σῶσος μὲν σωθεῖς, Σωσὼ δ' ὅτι Σῶσος ἐσώθη* »· ἐπίσης τὸ εἰς Ἑμπεδοκλέα ἀποδιδόμενον ἐπίγραμμα : « *Ἄκρον ἰητρὸν Ἄκρων', Ἀκραγαντῖνον πατρὸς ἄκρου, | κρύπτει κρημνὸς ἄκρος πατρίδος ἀκροτάτης* ».

5. Cic., *De orat.* III 37, 150.

6. Οὕτω π.χ. ἐν *Verr. IV* 19 : « *Tametsi quae est ista laudatio, cum laudator interrogatus laedet necesse est* ».

7. Περὶ τῆς *assonantia* ὑπὸ τὴν γενικὴν αὐτῆς ἔννοιαν ὄρα *Ziwsa C.*, *Die eurhythmische Technik des Catullus*, Wien 1879· *Norden E.*, *Die antike Kunstprosa*, 2 Bd., Leipzig 1929, *passim*· *Polheim K.*, *Die lateinische Reimprosa*, Berlin 1929· *Austin R. S.*, *Virgilien assonance*, ἐν *Class. Quart.* 23 (1929) 46 - 55· *Marouzeau J.*, *Traité de stilistique appliquée au latin*, Paris 1935.

8. Πρβλ. Πινδ., *Νεμ.* 9, 28, ἐνθα γίνεται χρῆσις τοῦ ἐπιθέτου *φοινικόστολος* ὑπὸ διπλῆν ἔννοιαν.

9. Οὕτω ἐν τῷ *Pro Rosc. Amer.* 124 : « *Venio nunc ad illud nomen aureum Chrysogoni sub quo nomine tota societas latuit* »· αὐτόθι 22 : « *quamvis ille felix sit, sicut est* » κ.ά.

ρων παίζων διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Οὐέρρου παράγει τοῦτο ἐκ τοῦ προσηγορικοῦ *verres*, τὸ ὁποῖον δηλοῖ χοῖρον. Οὕτω εἰς τὸ *Divinatio in Q. Caecilium XVII* διαλαμβάνων ὁ Κικέρων περὶ τῆς ἐν Λιλυβαίῳ πολιτείας τοῦ Οὐέρρου καὶ τῆς ὑπ' αὐτοῦ διαρπαγῆς τῆς περιουσίας γυναικὸς τινος μνημονεύει περὶ αὐτοῦ τὴν ἐκ τοῦ ποτοῦ τῆς Κίρκης ἐπελθοῦσαν μεταμόρφωσιν τῶν συντροφῶν τοῦ Ὀδυσσέως εἰς χοίρους, καὶ λέγει ὅτι ὁ Οὐέρρης αἴφνης, ὥς εἰ εἶχε λάβει τὸ ποτὸν τῆς Κίρκης, ἐξ ἀνθρώπου, ὥς ἦτο, κατέστη χοῖρος, ἐπανελθὼν εἰς ἑαυτὸν καὶ τὰς συνηθείας αὐτοῦ, καθ' ὅσον μέγα μέρος τῶν χρημάτων ἐκείνης ἐσάρωσεν, ἥρπασεν ἀποδοῦν ἐλάχιστα εἰς αὐτήν : « *sed repente e vestigio ex homine tanquam aliquo Circaeο poculo factus est verres; rediit ad se atque ad mores suos; nam ex illa pecunia magnam partem ad se verrit, mulieri reddidit quantum visum est* ».

Ὁμοίως ὁ Κικέρων ἐν *Verr. IV 24* λέγει περὶ τοῦ αὐτοῦ Οὐέρρου ὅτι ἅπαν τὸ σῶμα αὐτοῦ γέμει ῥύπων ἐκ τοῦ βορβόρου, εἰς τὸν ὁποῖον οὗτος ἐκυλίσθη : « *Nam nos quidem quid facimus in Verre, quem in luto volutatum totius corporis vestigiis invenimus* ».

Καὶ ἐν *Verr. IV 43* διαλαμβάνων ὁ ῥήτωρ περὶ ἀποτυχούσης κλοπῆς κολοσσιαίου ἀγάλματος τοῦ Ἡρακλέους μνημονεύει τὸ εὐφυολόγημα τῶν Ἀκραγαντίνων, οἱ ὁποῖοι παρέβαλλον τὸν Οὐέρρην πρὸς τὸν Ἑρμάνθιον κάπρον : « *aiebant (Agrigentini) in labores Herculis non minus hunc immanissimum verrem quam illum aprum Erymanthium referri oportere* ».

Ὡσαύτως ἐν *Verr. I 46* ἀπαριθμῶν ὁ ῥήτωρ τὰς καταχρήσεις τοῦ Οὐέρρου ἐν τῇ ἀσκήσει τῆς ἐξουσίας αὐτοῦ, ἐπάγεται ὅτι ἡ ὑπ' αὐτοῦ ἐπιδεικνυμένη ἀνακολουθία εἰς τὰς ἐκάστοτε λαμβανομένας ἀποφάσεις του προεκάλει παρὰ τοῖς Σικελοῖς ἀγανάκτησιν, ἡ ὁποία ἐνίστε ἐνέπνεεν εἰς αὐτοὺς ἀστεϊσμούς. Οὕτω οἱ μὲν ἐδήλουν ὅτι δὲν ὑπῆρχέ τι τὸ ἐκπληκτικὸν εἰς τὰς τοιαύτας ἀχρείας δικαστικὰς ἀποφάσεις ἐνὸς χοίρου, ἄλλοι δὲ προεκάλουν τὸν γέλωτα καταρώμενοι τὸν ἱερέα, διότι οὗτος κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἱερατείας του δὲν ἐθυσίασεν ἓνα τόσον κακὸν χοῖρον : « *Hinc illi homines erant qui etiam ridiculi inveniebantur ex dolore; quorum alii, id quod saepe audistis, negabant mirandum esse ius tam nequam esse verrinum; alii etiam frigidiores erant, sed quia stomachabantur ridiculi videbantur esse cum Sacerdotem exsecrabantur qui verrem tam nequam reliquisset* ».

Οὐ μόνον εἰς τοὺς λόγους αὐτοῦ ὁ Κικέρων χωρεῖ εἰς ἐτυμολογίας ὀνομάτων διὰ λογοπαιγνίων, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ περὶ ῥητορικῆς ἔργα αὐτοῦ. Οὕτω εἰς τὸ *De oratore II 22*, ἔνθα διαλαμβάνει περὶ τῆς ἐπανόδου εἰς τὴν ῥητορικὴν τέχνην καὶ περὶ τῆς ἐκλογῆς προτύπου ὥς πρώτης ἀρχῆς καὶ κανόνος δι' ἓνα ῥήτορα, ἐπάγεται ὅτι δὲν εἶναι τι τὸ ἀξιόλογον τὸ νὰ μιμῆται τις ἕτερον εἷς τε τὴν ἐξωτερικὴν περιβολήν, τὰ ἐλαττώματα καὶ τὰς κακὰς συνη-

θείας, προσάγει δὲ ὥς παράδειγμα τὸν *Fufius*¹ — κατηγορήσαντα ἐπὶ σφετερισμῷ δημοσίων χρημάτων τὸν *Manius Aquilius* — καὶ παίζει διὰ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, λέγων ὅτι ὁ *Fufius* διὰ τῆς ἀσθενοῦς φωνῆς αὐτοῦ μαίνεται ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ Πολιτείᾳ μὴ δυνάμενος νὰ φθάσῃ τὴν νευρώδη εὐγλωττίαν τοῦ *C. Fimbria*, τοῦ ὁποίου οὗτος διετήρησε μόνον τὰς συστροφὰς τοῦ στόματος καὶ τὴν πλατύτητα τῶν λέξεων: « *ut ille qui nunc etiam, amissa voce, furit in re publica, Furius, nervos in dicendo C. Fimbriae, quos tamen habuit ille, non adsequitur, oris pravitatem et verborum latitudinem imitatur* ».

Ὡσαύτως αὐτόθι III 21, διαλαμβάνων ὁ Κικέρων περὶ ἐπιστροφῆς εἰς τὴν ἰδέαν ὅτι ὁ ῥήτωρ δεόν νὰ εἶναι φιλόσοφος, ἐπάγεται ὅτι ὁ ἄνευ ποιικιλίας γνώσεων ῥήτωρ θὰ στερεῇται κομψότητος καὶ βάθους καὶ παίζει διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ *Κόρακος* τοῦ θεωρουμένου ὡς δημιουργοῦ τῆς ῥητορικῆς, λέγων: ἄς ὑπομείνωμεν τὸν μέτριον καὶ γέροντα *Κόρακα* νὰ ἐκδιώκῃ τοὺς κορακίνους αὐτοῦ ἐκ τῆς φωλεᾶς καὶ νὰ δίδῃ εἰς αὐτοὺς τὴν πτῆσιν, ὅταν καταστῶσιν ἀπεχθεῖς, ἀνυπόφοροι καὶ κραυγασίδαι: « *Quare Coracem istum veterem patiamur nos quidem pullos suos excludere in nido, qui evolent clamatores odiosi ac molesti...* ».

Τέλος ὁ Κικέρων καὶ ἐν ταῖς Ἐπιστολαῖς αὐτοῦ ad Atticum ἐτυμολογεῖ διὰ λογοπαιγνίων κύρια ὀνόματα. Οὕτω ἐν ad. Att. I 16 ἀπαντῶμεν λογοπαίγνιον διὰ τῆς λέξεως *Rex*: « *Quousque* » inquit « *hunc regem feremus?* » « *Regem appellas* » inquam « *cum Rex tui mentionem nullam fecerit?* », « *Ille autem Regis hereditatem spe devorarat* ». Ὁμοίως ἐν ταῖς Ἐπιστολαῖς ad Atticum ἐτυμολογεῖ ὁ Κικέρων διὰ λογοπαιγνίων τὰ ἀμφίλογα κύρια ὀνόματα *Balbus*, *Brutus*, *Lepidus* κ.ἄ.².

1. Κατ' ἄλλην γραφὴν *Fufius*.

2. Τὰ λογοπαίγνια τοῦ Κικέρωνος φαίνεται ὅτι ἦσαν ἀνώδυνα καὶ δὲν ἀφίσταντο τῆς ρωμαϊκῆς εὐπρεπείας καὶ καλαισθησίας· τοῦτο συνάγεται ἐκ τινος ἐπιστολῆς αὐτοῦ πρὸς τὸν *Volumnius*, ἐν τῇ ὁποίᾳ ὁ ῥήτωρ παραπονεῖται διὰ τὰ πικρὰ καὶ δηκτικὰ λογοπαίγνια, τὰ ὁποῖα ἀπέδιδον εἰς αὐτόν, γράφων (ad Famil. VII 32): « *Tuis in litteris omnia mihi perjucunda fuerunt, praeter illud quod ais, ut ego discesserim, omnia omnium dicta in me conferri. Quid? tu id pateris? non defendis? non resistis? Equidem sperabam ita notata me reliquisse generum dictorum meorum, ut cognosci sua sponte possent. Sed quando tanta faex est in Urbe, ut nihil tam sit ἀκύθηρον, quod non alicui venustum esse videatur, pugna, si amas me, nisi acuta ἀμφιβολία, nisi elegans ὑπερβολή, nisi παράγραμμα bellum, nisi ridiculum παρὰ προσδοκίαν, nisi cetera, quae sunt a me in secundo libro De oratore per Antonii personam disputata de ridiculis, ἐντεχνὰ et arguta apparebunt, ut sacramento contendas mea non esse* ».

ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΑΙ ΚΥΡΙΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

Nūn ἐπὶ τὴν ἐξέτασιν τῶν ἐτυμολογιῶν κυρίων ὀνομάτων παρὰ τοῖς τρισὶν ἐξεταζομένοις συγγραφεῦσι χωροῦντες, παρατηροῦμεν ὅτι, ὥς παρὰ τοῖς Ἑλλήσι συγγραφεῦσιν ἡ ἐτυμολογία κατὰ τὴν πρώτην ἐμφάνισιν αὐτῆς ἐστρέφετο κυρίως περὶ τὴν ζήτησιν τῆς προελεύσεως τῶν κυρίων ὀνομάτων, οὕτω συνέβη καὶ παρὰ τοῖς Λατίνοις καὶ ἐκράτησεν ἐπ' ἄρκετόν ἡ πρὸς τὰς τοιαύτας ἐτυμολογίας προτίμησις. Ἰδιαιτέραν προτίμησιν πρὸς τὰς ἐτυμολογίας τῶν κυρίων ὀνομάτων ἐπιδεικνύουσι καὶ οἱ περὶ ὧν ὁ λόγος συγγραφεῖς Οὐάργων, Κικέρων καὶ Τίτος Λίβιος¹. Ὁ Οὐάργων διατρίβει περὶ τὰ ὀνόματα² καὶ ἐπώνυμα ἀνδρῶν, ὥς καὶ περὶ τὰς τοπωνυμίας³ ὁμοίως πράττει ὁ Τίτος Λίβιος. Πολὺ περὶ τὰς ἐτυμολογίας τῶν κυρίων ὀνομάτων διατρίβει ὁ Κικέρων, ὁ ὅποιος εἰς τὸ ἔργον τοῦ *De divinatione* διαλαμβάνων περὶ τῆς σημασίας, τὴν ὁποίαν οἱ Ρωμαῖοι ἀπέδιδον εἰς τὰ κύρια ὀνόματα, ἀφίνει νὰ νοηθῇ ὅτι αὕτη ὠφείλετο εἰς προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίας κρατούσας παρ' αὐτοῖς. Οὕτω λέγει ὅτι, ὅσάκις ὁ διευθύνων ἀποικίαν Ρωμαῖος ἐτέλει τὸν ἀγνισμόν αὐτῆς, ἐφρόντιζεν, ὥστε οἱ διὰ τὴν μεταφορὰν τῶν θυμάτων προοριζόμενοι νὰ φέρωσιν ὄνομα προοιωνιζόμενον εὐτυχίαν⁴ ἀνάλογόν τι ἔκαμνεν ὁ στρατιωτικὸς διοικητὴς ἐν τῷ στρατῷ καὶ ὁ τιμητὴς εἰς τὸν λαόν⁵ ἀφ' ἑτέρου οἱ ὕπατοι κατὰ τὴν καταγραφὴν εἰς τοὺς καταλόγους ἐφρόντιζον, ὥστε τὸ πρῶτον καταγραφόμενον εἰς τὸν κατάλογον ὄνομα νὰ ὑπόσχεται εὐτυχίαν καὶ ἐπιτυχίαν⁶. Τὴν ἀδυναμίαν δὲ πρὸς τὰ κύρια ὀνόματα καὶ τὴν ἐπὶ τὴν δύναμιν αὐτῶν πίστιν τῶν Ρωμαίων πολιτῶν φαίνεται ὅτι διαγινώσκοντες οἱ Λατῖνοι συγγραφεῖς παρενέβαλλον αὐτὰ εἰς τὰ ἔργα αὐτῶν, ἐπιδιδόντες οὕτω τὴν ἀναγνώρισιν καὶ ἐπιτυχίαν τῶν ἔργων αὐτῶν.

Ἄλλὰ καὶ τὸ ἐνδιαφέρον ἐνίων συγγραφέων καὶ ἡ σχέσις αὐτῶν πρὸς τὰ διάφορα φιλοσοφικὰ συστήματα, τῶν ὁποίων οἱ ἀντιπρόσωποι ἡσμένιζον εἰς τὰ κύρια ὀνόματα καὶ ἐπίστευον εἰς τὴν δύναμιν αὐτῶν, νομίζομεν ὅτι

1. *De Ling. Lat.* V 73 - 74. *Rer. Div.* I - XIV, ἐν GRF, p. 233 - 249, frg. 127 - 184· ἐπίσης GRF, p. 343 - 345, frg. 369 - 376.

2. GRF, p. 331 - 337, frg. 323 - 343.

3. *Cic. De divin.* I 102 - 103 : « Neque solum deorum voces Pythagorei observitaverunt, sed etiam hominum, quae vocant omina. Quae maiores nostri quia valere censebant, idcirco omnibus rebus agendis, 'Quod bonum, faustum, felix fortunatumque esset' praefabantur; rebusque divinis, quae publice fierent, ut 'faverent linguis', imperabatur; inque feriis imperandis, ut 'litibus et iurgiis se abstinerent'. Itemque in lustranda colonia ab eo qui eam deduceret, et cum imperator exercitum, censor populum, lustraret, bonis nominibus, qui hostias ducerent, eligebantur. Quod idem in dilectu consules observant, ut primus miles fiat bono nomine ».

συνεβάλετο, ὥστε οἱ Λατῖνοι συγγραφεῖς ἰδιαιτέραν νὰ αἰσθάνωνται εὐχαρίστησιν διατρίβοντες περὶ τὸ ἔτυμον τῶν κυρίων ὀνομάτων καὶ παρενείροντες εἰς τὰ ἔργα αὐτῶν τὰς ἐτυμολογίας ἐκείνων. Τοιαῦτα φιλοσοφικὰ συστήματα, ἐν τοῖς ὁποίοις ἦτο ἐρριζωμένη ἡ πίστις ἐπὶ τὴν δύναμιν τῶν κυρίων ὀνομάτων, ἦσαν τὸ σύστημα τῶν Πυθαγορείων¹ καὶ ὁ Εὐημερισμός, τ.ἔ. ἡ ὀρθολογιστικὴ ὑπὸ τοῦ φιλοσόφου Εὐημέρου ἐρμηνεία τῶν μύθων, ἡ ἀποτελέσασα ἄρνησιν τῆς μυθικῆς σκέψεως, καθ' ὅσον οἱ θεοὶ καὶ οἱ ἥρωες κατ' αὐτὸν ἦσαν κατ' ἀλήθειαν θνητοὶ καὶ δὴ καὶ βασιλεῖς, οἱ ὅποιοι ἐθεοποιήθησαν ὑπὸ τῶν παρ' αὐτῶν εὐεργετηθέντων ὑπηκόων των². Οὕτω ὁ Οὐάργων, ἔχων στενωτάτας σχέσεις πλὴν τῶν Στωικῶν καὶ πρὸς τοὺς Πυθαγορείους³, ἔν τινι δὲ μέτρῳ πρὸς τοὺς Ἐπικουρείους, τῶν ὁποίων ἐπίσης ὑπέστη τὴν ἐπίδρασιν⁴, καὶ ὡς νομίζομεν, πρὸς τὸν Εὐημερισμόν⁵, ἀσχολεῖται περὶ τὸ ἔτυμον τοῦ ὀνόματος *Saturnus*⁶, τὸ ὁποῖον παράγει ἀπὸ τοῦ *salu*⁷: « Quare quod caelum principium, ab satu est dictus Saturnus, et quod ignis, Saturnalibus cerei superioribus mittuntur »⁸.

Ὁ Οὐάργων ἐξήτασε τὸ ἔτυμον καὶ πολλῶν ἄλλων ὀνομάτων θεῶν. Οὕτω π.χ. τὸ ὄνομα *Diana*⁹ παράγει ἀπὸ τοῦ *Div iana*¹⁰. Ὡσαύτως παρέχει τὸ

1. Πρβλ. τὴν ἀρχὴν τοῦ ἀνωτέρω μνημονευθέντος χωρίου τοῦ Cic., De divin. I 102.

2. Ὡς γίνεται δῆλον ἐκ πολλῶν χωρίων τῶν Χριστιανῶν ἀπολογητῶν, ὁ Κορνήλιος Νέπως εἰς τὴν γεωγραφικὴν αὐτοῦ πραγματείαν *Chronica* ἢ *Annales* εἶχε συλλέξει τὰς παραδόσεις τῶν ἀπωτάτων χρόνων καὶ κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ Εὐημέρου ἐξέθετεν ἐν αὐτῇ μετὰ μεγάλης ἐλευθερίας τὴν ἀνθρωπίνην καταγωγὴν τινων ἐκ τῶν θεῶν τῆς εἰδωλολατρείας καὶ ἰδίᾳ τοῦ *Saturnus*.

3. Dahlmann Hellfr., Varro und die Hellenistische Sprachtheorie, s. 16-23, 36-38. Collart J., Varron grammairien latin, Paris 1945, p. 37.

4. Kowalski, De Varronis de Lingua Latina librorum VIII-X doctrina et fonte, ἐν *Eos* 31 (1928) 141-168.

5. Ὁ Ἅγιος Αὐγουστίνος χρεωστεῖ εἰς τὸν Οὐάργωνα πλῆθος πληροφοριῶν περὶ τῆς εἰδωλολατρείας, τὰς ὁποίας ὁ ἅγιος πατὴρ τῆς Ἐκκλησίας ἐστρεψε κατὰ τῆς εἰδωλολατρείας.

6. Περὶ τοῦ ἐτύμου τοῦ ὀνόματος *Saturnus* ὄρα Havet L., ἐν *Mélanges de la Société de linguistique de Paris* 6 (1889) 108.

7. Καθ' ὅμοιον τρόπον ὁ ἔχων σχέσιν πρὸς τὸν Εὐημερισμόν ποιητὴς Ἐννίος παρήγε (Frg. 507 Baehrens) τὸ ὄνομα *Jupiter* ἐκ τοῦ *iuvare*.

8. De Ling. Lat. V 64.

9. Αὐτόθι 68: « hanc ut Solem Apollinem quidam Dianam vocant; Apollinis vocabulum graecum [alterum], alterum latinum; et hinc quod luna in altitudinem et latitudinem simul it, Diviana appellata ».

10. Περὶ τῆς ῥίζης *div-*, ἡ ὁποία σχετίζεται οὐ μόνον πρὸς τὸν αἰθέριον οὐρανὸν καὶ τὸ φῶς τῆς ἡμέρας, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸ φῶς τῆς νυκτός, ἐτι δὲ περὶ τῶν διατυπωθεισῶν γνώμων ὡς πρὸς τὸ ἔτυμον τοῦ ὀνόματος *Diana*. Ἴδε τὴν περισπούδαστον

ἔτυμον τοῦ ὀνόματος *Sol*, τὸ ὁποῖον παράγει ἀπὸ τὸ *solus*, μὴ παραλείπων συγχρόνως νὰ ἐπιδείξῃ τὸν σαβινισμόν του, περὶ τοῦ ὁποίου θέλομεν διαλάβει παρακατιόντες· οὕτω γράφει : « *Sol vel quod ita Savini, vel [quod] solus ita lucet, ut ex eo deo dies sit* »¹. Ὁ Οὐάργων ἡσχολήθη πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ περὶ τὸ ἔτυμον τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἄδου καὶ τοῦ παρὰ Ρωμαίοις δημωδεστέρου τῶν ἀρχαίων θεῶν τοῦ θανάτου, ὃ ὁποῖος ἐταυτίσθη πρὸς τὸν Πλούτωνα, τοῦ *Orcus*²· οὕτω περὶ αὐτοῦ γράφει : « *Idem hic Dispiter dicitur infimus, qui est coniunctus terrae, ubi omnia oriuntur ut aboriuntur; quorum quod finis ortum, Orcus dictus* »³. Πλὴν τῶν ἐτυμολογιῶν τούτων ὁ Οὐάργων παρέχει καὶ ἄλλας.

Ἰκανὰς τῶν ἐτυμολογιῶν ὀνομάτων θεῶν ἀπαντῶμεν παρὰ Κικέρωνι ἐν τῷ *De natura deorum* καὶ δὴ καὶ ἐν II 66-72, ἐνθα, ὥς καὶ ἀνωτέρω ἐγράψαμεν, ὁ Κικέρων ἀσχεῖ αὐστηροτάτην κριτικὴν τῶν περὶ τε τὰς ἐτυμολογίας καὶ ἀλληγορίας ὑπερβολῶν τῶν Στωικῶν. Τὸ κατ' ἐξοχὴν χωρίον, ἐν τῷ ὁποίῳ ἀσχεῖται ὑπὸ τοῦ Κικέρωνος ἡ τοιαύτη κριτικὴ, εἶναι ἐκεῖνο, ἐν τῷ ὁποίῳ διαλαμβάνει περὶ τοῦ ἐτύμου τοῦ ὀνόματος *Neptunus* καὶ *Saturnus* (*De nat. deor.* 3, 62) : « *Iam vero quid vos illa delectat explicatio fabularum et enodatio nominum? Exsectum a filio Caelum, vinctum itidem a filio Saturnum, haec et alia generis. In eiusdem ita defenditis ut ii qui ista finxerunt non modo non insani sed etiam fuisse sapientes videantur. In enodandis autem nominibus quod miserandum sit laboratis: 'Saturnus quia se saturat annis, Mavors quia magna vertit, Minerva quia minuit aut quia minatur, Venus quia venit ad omnia, Ceres a gerendo'. Quam periculosa consuetudo; in multis enim nominibus haerebitis: quid Veiovi facies, quid Volcano? quamquam quoniam Neptunum a nando appellatum putas, nullum erit nomen quod non possis una littera explicare unde ductum sit; in quo quidem magis tu mihi natare visus es quam ipse Neptunus* ».

καὶ πλήρη εὐφυῶν παρατηρήσεων καὶ συμπερασμάτων διατριβὴν τοῦ σεβαστοῦ καθηγητοῦ κ. Γεωργίου Κουρμούλη, Γλῶσσα καὶ λατρεία, ἐν Ἀθήναις 1948, σ. 42.

1. *De Ling. Lat.* V 68.

2. Τὸ ἔτυμον τοῦ ὀνόματος τούτου παραμένει εἰσέτι ἄγνωστον, καίτοι ποικίλαι προετάθησαν ἐτυμολογίαι ὑπὸ τε τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν νεωτέρων. Οὕτω π.χ. κατὰ τὸν *Verrius Flaccus* (ap. *Festum* 222, 6) ἡ ἀρχαιοτέρα μορφή τῆς λέξεως *Orcus* ἦτο *Uragus* ἐκ τοῦ ῥήματος *urgeo* : « *Orcum quem dicimus ait Verrius ab antiquis dictum Vr[a]gum, quod et u litterae sonum per o...* » καὶ παρὰ *Paulus* (223 L.) ἀναγινώσκεται : « *Orcus ab urguendo mortem dictus. C enim pro G frequenter ponebant antiqui* »· πρβλ. καὶ *Wagenvoort H.*, *Studies in Roman Literature, culture and Religion*, Leiden 1956, p. 102-131· ὡσαύτως *Ernout-Meillet*, *Dict. étym.*³, p. 828.

3. *De Ling. Lat.* V 66.

Ἀξίαν ἐξάρσεως νομίζομεν τὴν περὶ τὰς ἐτυμολογίας ὀνομάτων θεῶν ὀξυδέρκειαν καὶ δεξιότητα, αἱ ὁποῖαι ἐπιδεικνύονται ὑπὸ τοῦ Κικέρωνος, συσχετίζοντος τὴν σημασίαν τοῦ ὀνόματος θεοῦ τινος τῶν Λατίνων πρὸς τὴν σημασίαν τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀντιστοίχου παρ' Ἑλλήσι θεοῦ. Οὕτω π.χ., ἐν ᾧ ὁ Οὐάργων, ὡς εἶδομεν ἄνωτέρω, παρήγαγε τὸ ὄνομα Saturnus ἀπὸ τῆς λέξεως satus, σπορά, σπόρος, ὁ Κικέρων ἐτυμολογῶν τοῦτο ἀφίνει νὰ νοηθῶσιν αἱ ἑλληνικαὶ ἐτυμολογίαι τόσον ἀπὸ τῆς λέξεως χρόνος, ὅσον καὶ ἀπὸ τῆς λέξεως κόρος· οὕτω γράφει : « Saturnus est appellatus quod saturaretur annis : ex se enim natos comesse fingitur solitus, quia consumit aetas temporum spatia annisque praeteritis insaturabiliter expetur »¹.

Ὁ Κικέρων ἡσχολήθη ὡσαύτως περὶ τὸ ἔτυμον τοῦ ὀνόματος Geres, διδάξας ὅτι τοῦτο προῆλθεν ἀπὸ τοῦ Gere(n)s, ὡς πρὸς δὲ τὴν μεταβολὴν τοῦ συμφώνου ὑποδεικνύει ὅτι ἀνάλογόν τι ἀπαντᾷ καὶ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ, ἐν τῇ ὁποίᾳ τὸ ὄνομα Δημήτηρ παρήχθη ἐκ τοῦ Γημήτηρ : « Mater autem est a gerendis frugibus Ceres tamquam Geres, casuque prima littera itidem immutata ut a Graecis ; nam ab aliis quoque Δημήτηρ quasi γῆ μήτηρ nominata est »². Καὶ ἐνταῦθα παρατηροῦμεν τόν, περὶ οὗ ἄνωτέρω ἐγράψαμεν, συσχετισμὸν ὑπὸ τοῦ Κικέρωνος λατινικοῦ ὀνόματος θεοῦ πρὸς ἑλληνικὸν ὄνομα αὐτοῦ.

Ἀλλὰ καὶ τὸ ἔτυμον τοῦ ὀνόματος Dis, ὑπὸ τὸ ὁποῖον συχνότερον ἀναφέρεται ὁ ἀσκῶν τὴν ἀπόλυτον ἐν τῷ Ἄδῃ ἐξουσίαν θεός, ἀπησχόλησε τὸν Κικέρωνα, ὁ ὁποῖος παρήγαγε τοῦτο ἐκ τοῦ dives : « Terrena autem vis omnis atque natura Diti patri dedicata est (qui Dives, ut apud Graecos Πλούτων), quia et recidunt omnia in terras et oriuntur e terris »³, ὡς τὸ παρ' Ἑλλήσι Πλούτων παρήχθη ἐκ τοῦ πλοῦτος⁴.

Ἐν τῇ ἐξετάσει τοῦ ἐτύμου τῶν κυρίων ὀνομάτων καὶ καθόλου τῶν λέξεων ὁ Κικέρων παρουσιάζει ἐνίοτε ὁμοιότητας πρὸς τὸν Πλάτωνα, καθ' ὅσον παρὰ

1. Varro ap. S. Aug., De civ. Dei VII 19 : « ...Chronon appellatum dicit, quod Graeco vocabulo significat temporis spatium, sine quo semen, inquit, non potest esse fecundum »· πρβλ. καὶ Ἀριστοτ., Περί κόσμου 401α, 15 : « ...Κρόνου δὲ παῖς καὶ χρόνου λέγεται, διήκων ἐξ αἰῶνος ἀτέρμονος εἰς ἕτερον αἰῶνα »· Λυδ., Περί μηνῶν 2, 12 : « Κρόνου διακορῇ νοὺν οἶονεὶ πλήρη καὶ μεστὸν ἐτῶν »· Ἡ ἐτυμολογία τῶν Στωικῶν θὰ ἦτο « κιρνᾶν », καίπερ ὁ Χρύσιππος ἔλεγεν : « καθύγρων ὄντων τῶν ὅλων, καὶ ὁμβρῶν καταφερομένων πολλῶν τὴν ἐκκρισιν τούτων Κρόνον ὠνομάσθαι ». Πρβλ. καὶ Μέγα Ἐτυμολογικὸν ἐν λέξει Κρόνος.

2. De nat. deor. II 26, 67.

3. Αὐτόθι 66.

4. Πλάτ., Κρατ. 403α : « Τὸ δὲ Πλούτωνος, τοῦτο μὲν κατὰ τὴν τοῦ πλούτου δύσιν, ὅτι ἐκ τῆς γῆς κάτωθεν ἀνίεται ὁ πλοῦτος, ἐπωνομάσθη ».

τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἀσκουμένην αὐστηροτάτην κριτικὴν¹ τῶν ὑπερβολῶν τῶν Στωικῶν περὶ τὴν ἐτυμολογίαν, ἀποκαλύπτεται ἐνίοτε αἰσθανόμενος εὐχαρίστησιν διὰ τὴν περὶ τὰς ἐτυμολογίας ἀσχολίαν του καὶ ἐναβρυνόμενος διὰ τὰ περὶ αὐτὴν ἐπιτεύγματα² του· περὶ τούτου μαρτυροῦσι τὰ ὅσα ἀνωτέρω ἐγράψαμεν περὶ τοῦ ὑπ' αὐτοῦ παρεχομένου ἐτύμου τῆς λέξεως *fides*. Δοθέντος ὅτι ἐν τοῖς Νόμοις τοῦ Πλάτωνος ἀπαντῶμεν συχνότατα παιδιὰς ἐπὶ τῶν ἐννοιῶν τῆς λέξεως νόμος, ὁ Κικέρων εἰς τὸ ἔργον του *De legibus* (I 6, 19) ἀναζητεῖ ἐτυμολογίας τοῦ ὅρου *lex*, μὴ διστάζων νὰ ἀναφέρεται εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ παρ' Ἑλλήσιν ὅρου.

Ὁ Κικέρων ἐνίοτε διατρίβει περὶ τὴν ἐξέτασιν τοῦ ἐτύμου θρησκευτικῶν καὶ ἄλλων καθόλου λέξεων διὰ φυσικὴν, ὥς νομίζομεν, περιέργειαν. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἐπὶ παραδείγματι ζητεῖ τὸ ἔτυμον τῶν θρησκευτικῶν ὅρων *superstitiosus* δηλοῦντος τὸν θειάζοντα, τὸν μαντικόν, τὸν δεισιδαίμονα, καὶ τοῦ ὅρου *religiosus*³, θεοσεβῆς, θρησκός, ἱερός, τὸν ὁποῖον παράγει ἐκ τοῦ *relegere*.

Ὡς γνωστόν, ἐν τῶν κατ' ἐξοχὴν γνωρισμάτων τοῦ χαρακτῆρος τῶν Ρωμαίων ὑπῆρξεν ἡ πρὸς τοὺς ἀγροὺς ἀγάπη· ἡ ζωὴ τῶν ἀγρῶν ἀπετέλει δι' αὐτοὺς ἐν τῶν ἰδεωδῶν των, ἡ δὲ ἀγάπη πρὸς αὐτὴν ἐξικνεῖτο μέχρι λατρείας. Τοῦ ἰδεώδους τούτου τῶν Ρωμαίων παρέχουσιν ἰδέαν πάντες σχεδὸν οἱ λατῖνοι συγγραφεῖς, ἰδίᾳ δὲ ὁ Οὐάρεων⁴ καὶ ὁ Κικέ-

1. Κριτικὴν τρόπον τινὰ καὶ διόρθωσιν ἐτυμολογιῶν ἐπιχειρεῖ ἐνίοτε καὶ ὁ Τίτος Λίβιος. Οὗτος π.χ. — διαλαμβάνων (II 5, 10) περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ δούλου *Vindicius* ἀποκαλύψεως τῆς κατὰ τῆς πατρίδος συνωμοσίας τῶν υἱῶν τοῦ ὑπάτου Βρούτου, ἀναγκασθέντος ἐκ τοῦ ἀξιώματός του νὰ καταδικάσῃ αὐτοὺς καὶ νὰ παραστῇ κατὰ τὴν διὰ πελέκεως ἐκτέλεσίν των, ἔτι δὲ ἀναφέρων τὴν διὰ τὴν ἀποκάλυψιν αὐτὴν τῆς συνωμοσίας ἀνταμοιβὴν τοῦ εἰρημένου δούλου διὰ χρημάτων, διὰ τοῦ δικαιώματος τοῦ πολίτου καὶ διὰ τῆς ἀπελευθερώσεώς του, γενομένης δι' ἐπισήμου τελετῆς, κατὰ τὴν ὁποίαν εἰς ῥαβδοῦχος ἤψατο τῆς κεφαλῆς τοῦ ἀπελευθερουμένου διὰ ῥάβδου, καλουμένης *vindicta* — ἐπάγεται ὅτι τινὲς παρῆγον τὸ ὄνομα τῆς ῥάβδου *vindicta* ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τοῦ δούλου *Vindicius*. Περὶ τῆς ἐτυμολογίας ὅμως αὐτῆς ὁ Τίτος Λίβιος ἐκφράζει ἀμφιβολίαν, γράφων: « Ille [*Vindicius*] primum dicitur *vidicta* liberatus. quidam *vindictae* quoque nomen tractum ab illo putant? *Vindicio* ipsi nomen fuisse ».

2. *De nat. deor.* II 28, 72: *Nam qui totos dies precabantur et immolabant ut sibi sui liberi superstites essent superstitiosi sunt appellati, quod nomen patuit postea latius; qui autem omnia quae ad cultum deorum pertinerent diligenter retractarent et tamquam relegerent, (hi) sunt dicti religiosi ex relegendo, ut elegantes ex eligendo ex diligendo diligentes ex intellegendo intellegentes; his enim in verbis omnibus inest vis legendi eadem quae in religioso. Ita factum est in superstitioso et religioso alterum vitii nomen alterum laudis ».*

3. *De re rust.* III 1: « Neque solum antiquior cultura agri, sed etiam

ρων¹. Ὁ Οὐάργων λοιπὸν ὡς γνήσιος ἐκπρόσωπος τοῦ πνεύματος τοῦ λαοῦ αὐτοῦ ἡσχολήθη περὶ τὸ ἔτυμον καὶ τῶν λέξεων ἐκείνων τῆς Λατινικῆς, αἱ ὁποῖαι ἔχουσι σχέσιν πρὸς τὸν βίον τῶν ἀγρῶν². Οὕτω π.χ. συνεσχέτισε τὰς λέξεις *arare* καὶ *armentum*³. Ὡς ἰδιαιτέρως καὶ ἀσμένως διέτριψεν οὗτος περὶ τὰ ὀνόματα καὶ ἐπώνυμα τῆς Λατινικῆς, τῶν ὁποίων ἡ ἀρχὴ δέον νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὴν ζωὴν τῶν ἀγρῶν· οὕτως ἐν τῷ *de Re rustica*, ἐν ὅλῃ παραγράφῳ διατρίβει περὶ τὰ ὀνόματα ρωμαϊκῶν γενῶν, τὰ προελθόντα ἐκ τῶν ὀνομάτων ζώων⁴. Οὕτω ἐξετάζει τὰ ὀνόματα γενῶν *Asinius*, *Caprarius*, *Caprilius*, *Equitius*, *Ovinus*, *Porcius*, *Taurius* κ.ἄ., ὡς καὶ τὰ *Asellio*, *Bubulcus*, *Capra*, *Taurus*, *Vitulus* κ.ἄ.⁵ ἐκ τῆς ἐξετάσεως αὐτῆς, ὡς ἐδίδαξεν ὁ *Marouzeau*, ἀποκαλύπτεται ὅτι ἡ Λατινικὴ ὑπῆρξε θεμελιωδῶς γλῶσσα χωρικῶν⁶, παρὰ τὴν διαμαρτυρίαν τοῦ *G. Pasquali*⁶, καθ' ἣν οἱ Ρωμαῖοι δὲν ὑπῆρξαν ἀποκλειστικῶς ἀγρόται καὶ ἡ γλῶσσα αὐτῶν οὐχὶ ἀποκλειστικῶς γλῶσσα χωρικῶν.

Ὁ Οὐάργων δὲν παρέλειψε νὰ διατρίψῃ καὶ περὶ τὸ ἔτυμον τῶν ὀνομάτων ρωμαϊκῶν γενῶν, τὰ ὁποῖα ὀνόματα, προελθόντα ἰδίᾳ ἀπὸ σωματικῶν ἐλαττωμάτων ἢ ψυχικῶν κακιῶν, ἀφθονοῦσιν⁷ ἐν τῇ Λατινικῇ ἔνεκα τοῦ

melior. Itaque non sine causa majores nostri ex urbe in agros redigebant suos cives, quod et in pace a rusticis Romanis alebantur, et in bello ab his tuebantur. Nec sine causa terram eandem appellabant Matrem et Gererem, et qui eam colerent, piam et utilem agere vitam credebant, atque eos solos reliquos ex stirpe Saturni regis. Cui consentaneum est quod Initia vocantur potissimum eaque Gereri fiunt sacra ».

1. *De offic.* I 42 : « Omnium autem rerum ex quibus aliquid acquiritur, nihil est agricultura melius, nihil uberius, nihil dulcius, nihil homine libero dignius ».

2. Ἀνάλογόν τι ἔχαμε καὶ αὐτὸς ὁ Βεργίλιος, συσχετίσας (*Georg.* I 160 - 162) ἐτυμολογικῶς τὰς λέξεις *arma* καὶ *aratrum*· πρβλ. *Marouzeau J.*, *Virgile linguiste*, p. 262.

3. *De Ling. Lat.* V 96 : « possunt in Latio quoque ut in Graecia ab suis vocibus haec eadem ficta. Armenta quod boves ideo maxime parabantur, ut inde eligerent ad arandum ; inde Arimenta dicta, postea I tertia littera extrita ».

4. *De re rust.* II 1, 10.

5. *Marouzeau J.*, *Le latin langue des paysans*, ἐν *Mélanges Vendryes*, Paris 1925, p. 251 - 264· τοῦ αὐτοῦ, *De quelques termes ruraux*, ἐν *Mélanges Neufbourg Feurs Fond. Guichard* 1942, p. 117 - 126.

6. *Pasquali G.*, *Il latino in iscorcio*, ἐν *Pegaso*, Φεβρ. 1933· ἀνεδημοσιεύθη ἐν *Vecchie e nuove pagine stravaganti di un filologo*, Firenze 1952, p. 156 - 169· *Bonfante G.*, ἐν *Rev. Et. Lat.* 32 (1952) 162 - 174· *Ernout Alfr.*, *Aspects du vocabulaire latin*, Paris 1954, p. 51, 58, σημ. 2.

7. Τοιαῦτα εἶναι τὰ : *Aenobarbus* (Χαλκοπώγων), *Ancus* (ὁ ἔχων διπλωμένον τὸν βραχίονα), *Balbus* καὶ *Bloesus* (Τραυλός), *Barbo* καὶ *Barbus* (ὁ ἔχων μακρὸν πώγωνα), *Bestia* (Ζῶον), *Bibulus* (ὁ φιλοπότης καὶ ὁ ἐκ τῆς οἰνοποσίας

σκωπτικοῦ πνεύματος τῶν Λατίνων, οἱ ὅποιοι — ἀντιθέτως πρὸς τοὺς Ἑλληνας, οἱ ὅποιοι ἔβλεπον τοὺς ἀνθρώπους ἰδίᾳ διὰ τῶν ἀρετῶν αὐτῶν¹ — συνήθιζον νὰ βλέπωσι τοὺς ὁμοειθεῖς των διὰ τῶν μειονεκτημάτων αὐτῶν εἴτε σωματικῶν εἴτε ψυχικῶν. Οὕτω π.χ. ἐξήτασε τὸ ἔτυμον τῶν ὀνομάτων *Pansa*, *Planus*², *Scaevola* κ.ἄ. Ὡσαύτως ἐζήτησεν ὁ Οὐάρρων τὸ ἔτυμον ὀνομάτων, τὰ ὅποια προήλθον ἀπὸ χρωμάτων³ (οἷον *Rufus* κ.ἄ.), ἐπαγγελμάτων (οἷον *Pictor*⁴) καὶ ἀπὸ ἰδιαιτέρων περιστάτικῶν κατὰ τὴν γέννησιν⁵ (οἷον *Postumus*⁶).

ἡλλοιωμένος), *Brutus* (Ἡλίθιος), *Bucco* (Μαγουλάς), *Caligula* (ὁ μετὰ στρατιωτικῶν κοθόρνων), *Calvus* (Φαρακλός), *Capito* (Κεφαλᾶς), *Chilo* (ὁ ἔχων μεγάλη χεῖλη), *Cilo* καὶ *Cilunculus* (ὁ ἔχων προεξέχον μέτωπον), *Cladius* (χωλός), *Cocles* (Μονόφθαλμος), *Cotta* (Εὐόργητος, Εὐέξαπτος), *Crassus* (Χονδρός, Παχύς), *Crispus* (Κατσαρός), *Dentatus*, *Dentio* καὶ *Dento* (Δοντιάς), *Dorso* καὶ *Dorsuo* (ὁ ἔχων χονδρά, ὀγκώδη νῶτα), *Flaccus* (Ὡταρός), *Fronto* (Μετωπίας), *Galba* (Ὁ κατάφορτος λίπους, πάχους), *Glabrio* (Φαρακλός), *Labeo* (ὁ ἔχων μεγάλη χεῖλη), *Longus* (Μέγας, Ὑψηλός), *Lurco* (Λαίμαργος, Φαγᾶς), *Luscus* (Μονόφθαλμος), *Mento* (ὁ ἔχων μεγάλην σιαγόνα), *Naevius* (ὁ φέρων φακοειδὲς στίγμα καὶ ὁ πλήρης ἐπιθυμιῶν καὶ φθόνου), *Nasica* (Στενόρρινος), *Naso* (Μυτᾶς), *Paetus* καὶ *Paetulus* (Μύωψ), *Pansa* (Πλατύπους), *Paulus* (Μικρός), *Peducaeus* (Κατωπόδης), *Pedo*, *Planus* καὶ *Plautus* (Πέδων, Πλατύπους), *Scaevola* (Ἀριστερός, Ἀριστερόχειρ), *Scaurus* (Βλαισόπους), *Silo*, *Silus*, *Simo*, *Simus* (Σιμός), *Stolo* (Στέλεχος, Παραφυάς, Μωρός), *Strabo* (Στράβων, Ἀλλοίθωρος), *Sulla* (ὁ ἔχων μικρὰν κνήμην), *Tubero* (Γόμπος), *Tuditanus* (ὁ ταρασσόμενος), *Valgius*, *Valgus*, *Vatia* καὶ *Vatius* (Ῥαιβός), *Varro* (ὁ ἀγροῖκος τοὺς τρόπους), *Varus* (Βλαισόπους) κ.ἄ.

1. Τοιαῦτα εἶναι π.χ. τὰ ἐνέχοντα τὴν ἔννοιαν τῆς ἀγαθότητος, οἷον Ἀγαθαρχίδης, Ἀγάθαρχος, Ἀγαθίας, Ἀγαθοκλῆς, Ἀγαθοσθένης, Ἀγάθων, Ἀρισταίνετος, Ἀρισταῖος, Ἀρίσταρχος, Ἀριστείδης, Ἀριστόβουλος, Ἀριστόδημος, Ἀριστοκλῆς, Ἀριστόνικος, Ἀριστοτέλης, Ἀριστοφάνης, Ἀριστοφῶν κ.ἄ. εἰς αὐτὰ πρόσθετες καὶ τὰ μετὰ τοῦ ἐπιρρήματος εἰς σύνθετα, οἷον Εὐαγόρας, Εὐάγριος, Εὐάδην, Εὐαίνετος, Εὐάνδρος, Εὐβουλος, Εὐδικος, Εὐκλείδης, Εὐμαιος, Εὐμένης, Εὐπάτωρ, Εὐφορίων καὶ πλῆθος ἄλλων· πρβλ. ὡσαύτως τὰ ἐνέχοντα τὴν ἔννοιαν τοῦ κάλλους, οἷον Καλλίας, Καλλικράτης, Καλλικρατίδας, Καλλικλῆς, Καλλίμαχος, Καλλίξενος, Καλλισταγόρας, Καλλισθένης κ.ἄ. τὰ ἐνέχοντα τὴν ἔννοιαν τοῦ σθένους, οἷον Ἀγασθένης, Ἀλκιβιάδης, Ἀλκίνοος, Δημοσθένης, Ἐρατοσθένης κλπ.

2. GRF., p. 340, frg. 360.

3. Τοιαῦτα εἶναι ἄφθονα ἐν τῇ Λατινικῇ, οἷον *Albius* (λευκός) ἐκ τοῦ *albus*, *Caesius* (Γλαυκός), *Flavius* (Ὑπόξανθος, Ξανθός) ἐκ τοῦ *flavus*, *Fulvius* (Πυρρός, χρυσοχρῶς) ἐκ τοῦ *fulvus*, *Livius* (Πελιδνός, ὠχρός, ὑπομέλας), *Nigidius* (Μέλας) ἐκ τοῦ *niger*, *Rufius* (Πυρρός) ἐκ τοῦ *rufus*, *Rutilius* (Πυρρός) ἐκ τοῦ *rutilus* κ.ἄ.

4. GRF., p. 340, frg. 359.

5. Τοιαῦτα ὄρα παρὰ Κοῖντιλιανῷ (*Inst. Orat.* I 4) καὶ Αὔλῳ Γελλίῳ (*Noct. Att.* XVI 16).

6. GRF., p. 340, frg. 361.

Ἐτυμολογίας ὀνομάτων ρωμαϊκῶν γενῶν παρενέβαλεν εἰς τὸ ἔργον τοῦ καὶ ὁ Τίτος Λίβιος. Οὕτω παρέχει τὸ ἔτυμον τοῦ ὀνόματος *Publicola* ἐκ τοῦ *populum colere* (II 8, 1-2) γράφων: «*Latae deinde leges, non solum quae regni suspicione consulem absolverent, sed quae adeo in contrarium verterent, ut popularem etiam facerent. inde cognomen factum Publicolae est*»¹. Ἐπίσης παρέχει τὸ ἔτυμον τοῦ ὀνόματος *Scaevola* (II 13, 1) γράφων: «*Mucium dimissum cui postea Scaevolae a clade dextrae manus cognomen inditum legati a Porsinna Romam secuti sunt*»². Ἐπίσης μνημονεύων ὁ Τίτος Λίβιος τὴν εἰς Ρώμην ἐγκατάστασιν πλουσίου Κορινθίου καὶ λέγων ὅτι ἑγγονος τούτου, ὀρφανὸς ἐκ πατρός, ὀνόματι *Egerio*, ἀπὸ τῆς γεννήσεως αὐτοῦ ἔσχε μοναδικὸν σύντροφον ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ τὴν ἔνδειαν, ἐτυμολογεῖ τὸ ὄνομα *Egerio* ἀπὸ τοῦ *egere*, στερεῖσθαι, εἶναί τινα ἐνδεῇ· οὕτω γράφει (I 34, 3) «*qui cum ignorans murum ventrem ferro inmemor in testando nepotis decessisset, puero post avi mortem in nullam sortem bonorum nato ab inopia Egerio inditum nomen*».

Μία τῶν ἐκδήλων ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Οὐάργωνος τάσεων περὶ τὸ ζήτημα τῆς ἐτυμολογίας εἶναι ὁ πανσαβινισμὸς αὐτοῦ. Ἰδιαιτέραν οὕτως καταβάλλει προσπάθειαν νὰ παρουσιάσῃ ἱκανὰ γλωσσικὰ στοιχεῖα ὥς σαβινικά καὶ τοὺς συμπολίτας αὐτοῦ ὥς ὑπάρχοντας πρὸ τῶν Λατίνων, ἐξασφαλίσῃ δὲ οὕτω εἰς αὐτοὺς τίτλους παλαιᾶς εὐγενείας³. Τονίζει λοιπὸν οὕτως ὅτι ἐν τῇ Λατινικῇ ἀναπνέει τὸ ἄρωμα τοῦ σαβινικοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος⁴. Οὕτω συνάπτει πρὸς τὸ *Quirinalis* τὸν ὄρον *trabea*, ὁ ὁποῖος εἶναι σαβινικός⁵. Ἡ τάσις αὕτῃ τοῦ Οὐάργωνος πιστοῦται ἰδίᾳ εἰς τὰ κύρια ὀνόματα· οὕτω π.χ. διδάσκει ὅτι τὰ ὀνόματα *Appius*⁶, *Numa*⁷ καὶ *Titus*⁸ εἶναι σαβινικῆς καταγωγῆς.

Ἄλλοτε τῶν παρ' Οὐάργωνι χαρακτηριστικῶν εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἐτυμολογίας εἶναι ἡ ἐκδηλὸς προσπάθεια αὐτοῦ νὰ συσχετίσῃ τὰς ἐτυμολογίας πρὸς τὴν μυθολογίαν καὶ ἱστορίαν. Τινὰ τῶν κυρίων ὀνομάτων, εἴτε ταῦτα

1. Περὶ τοῦ ἐτύμου τοῦ ὀνόματος τούτου ὄρα *Zimmermann A.*, *Die Etymologie von Poplicola*, ἐν *Beiträge zur Kunde der idg. Sprachen* 26 (1901) 228-231.

2. Διὰ τὸ cognomen gentilicium *Scaevola* ὄρα καὶ *Schulze Wil.*, *Zur Geschichte lateinischer Eigennamen*, Berlin 1933, s. 419 κ.ά.

3. *Collart*, ἐνθ' ἀν., σ. 229, 233.

4. *De Ling. Lat.* V 74.

5. *Ernout Alfr.*, *Les éléments dialectaux du vocabulaire latin*, Paris 1903, p. 238.

6. *GRF*, p. 332, frg. 325.

7. *Αὐτόθι*, p. 322, frg. 323.

8. *Αὐτόθι*, p. 336, frg. 344.

εἶναι ὀνόματα θεῶν¹ εἴτε ὀνόματα ἀνδρῶν, εἴτε καὶ τοπωνυμῖαι, ἐτυμολογοῦνται ὑπ' αὐτοῦ διὰ τῶν ποικίλων ρωμαϊκῶν μυθικῶν παραδόσεων, διότι αὐται, ὡς νομίζομεν, ἐκολάκευον τὸν σωβινισμόν αὐτοῦ καὶ τοῦ ρωμαϊκοῦ λαοῦ καθόλου, οὕτω δ' ἐξησφάλιζον μεγάλην ἐπιτυχίαν τῶν, ἐν οἷς αὐται παρενεβάλλοντο, ἔργων αὐτοῦ. Ἀνάλογόν τι ἔκαμεν ἄλλ' εἰς πολὺ περιορισμένην ἔκτασιν ὁ Κικέρων.

Ἐκεῖνος ὅμως ἐκ τῶν τριῶν ἐξεταζομένων συγγραφέων, ὁ ὁποῖος ὅλως ἰδιαιτέρως διέτριψε περὶ τὰς ἐτυμολογίας τῶν κυρίων ὀνομάτων ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ρωμαϊκῶν μυθικῶν παραδόσεων ὑπῆρξεν ὁ πραγματικὸς ἐθνικὸς ἱστορικὸς τῆς Ρώμης Τίτος Λίβιος, διὰ τὸ ἔργον τοῦ ὁποίου δικαιοτέρον ἢ διὰ τὴν Αἰνείαδα τοῦ Βεργιλίου θὰ ἡδύνατο νὰ εἴπῃ τις ὅτι εἶναι ἡ κατ' ἐξοχὴν ρωμαϊκὴ ἐποποιία. Οὗτος ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ ἀνέπτυξε σφόδρα τὴν ἱστορίαν τῶν πρώτων αἰώνων τῆς Ρώμης καὶ μετὰ δεισιδαίμονος εὐλαβείας καὶ ἀκριβείας παρενέβαλεν εἰς τὴν ἀφήγησίν του πάσας τὰς μυθικὰς παραδόσεις, αἱ ὁποῖαι περιέβαλλον τὸ λίκνον τοῦ ρωμαϊκοῦ λαοῦ· ἀρεσκόμενος δὲ εἰς αὐτὰς τὰς γηραιὰς μυθικὰς παραδόσεις ἐπενέδυνε διὰ μιᾶς ἀκουσίας συμπαθείας τὰς ἰδέας καὶ τὰ αἰσθήματα αὐτῶν τῶν ἀπομεμακρυσμένων χρόνων. Ὁ ἴδιος τονίζει ἐν τῷ προοιμίῳ τοῦ ἔργου αὐτοῦ ὅτι, ὅταν ἀφηγῇται ἀρχαῖα πράγματα, ἡ ψυχὴ του καθίσταται ἀρχαία· μὴ δυνάμενος δὲ νὰ ἀπαλλαγῇ σεβασμοῦ τινος δι' αὐτοὺς τοὺς μύθους ἐπάγεται : « Πρέπει νὰ ἐπιτρέψωμεν εἰς τὴν ἀρχαιότητα νὰ ἀναμείξῃ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, διὰ νὰ προσδώσῃ μείζον μεγαλεῖον εἰς τὴν καταγωγὴν τῶν πόλεων. Πλέον παντὸς ἄλλου ὁ ρωμαϊκὸς λαὸς ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ περιβάλῃ τὴν γέννησιν αὐτοῦ μεθ' ἱεροῦ χαρακτῆρος καὶ νὰ ἀναβιβάσῃ αὐτὴν μέχρι τῶν θεῶν. Ὅταν ἐκλέγῃ τὸν Ἄρη ὡς πατέρα αὐτοῦ καὶ ὡς πατέρα τοῦ Ἰδρυτοῦ τῆς Ρώμης, τοιαύτη εἶναι ἡ στρατιωτικὴ του δόξα, ὥστε ὁ κόσμος ἀνέχεται αὐτὴν τὴν ἀξίωσιν μετὰ τοσαύτης ὑπομονῆς, μεθ' ὅσης καὶ τὴν αὐτοκρατορίαν του ».

Ὁ Τίτος Λίβιος ἐτυμολογῶν τὰ κύρια ὀνόματα διὰ τῶν ἐθνικῶν μυθικῶν παραδόσεων τῶν Ρωμαίων χρησιμοποιεῖ τὴν ἐτυμολογικὴν περίφρασιν. Εἰς τοῦτο νομίζομεν ὅτι μιμεῖται συνήθειαν, ἰδίᾳ παρὰ τοῖς Ἑλλήσι ποιηταῖς ἀπαντῶσαν, προκειμένου περὶ ὀνομάτων, τὰ ὁποῖα μετρικῶς εἶναι ἀδύνατα², ἐξικνουμένην δὲ ἐνίοτε μέχρι καταχρήσεως³ καὶ σκοποῦσαν τὴν ἐπίδειξιν γνώσεων.

1. Παρ' αὐτῷ ἀπαντῶμεν μνημονευόμενα καὶ ἐτυμολογούμενα πλεῖστα ὀνόματα θεοτήτων καὶ μάλιστα δευτερευουσῶν, ὡς εἶναι Fessona, Pellona κ.ἄ.

2. Οὕτω περὶ τοῦ ὀνόματος Διοσκουρίδης λέγεται : « Διὸς ἐκ κούρων ἔσχεν ἐπωνυμίην » (Anthol. Pal. IV 1, 24)· περὶ τοῦ Ἑρμοδώρου λέγεται : « Ἑρμοῦ δῶρον » (Αὐτόθι IV 1, 44)· ὡσαύτως περὶ τοῦ Εὐριπίδου λέγεται : « Εὐριπίδης Εὐρίποιος φερώνυμος » (Αὐτόθι II 32).

3. Ὁ Μαρτιάλιος (IX 11 καὶ 12) κατακρίνει τὴν περὶ τὰς τοιαύτας ἐτυμολογικὰς περιφράσεις κατάχρησιν τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν.

Οὕτω ὁ Τίτος Λίβιος ἀναφέρει τὰ κατὰ τὴν ὑπὸ τῶν Σαβίνων κατάληψιν τῆς Ρώμης καὶ τὰς ἀτυχεῖς προσπαθείας τῶν Ρωμαίων ὑπὸ τὸν Ρωμύλον πρὸς ἀνακατάληψιν αὐτῆς ἐπάγεται ὅτι καμφθέντες οἱ Ρωμαῖοι ἐν μάχῃ ἐτράπησαν εἰς φυγὴν, ὅποτε ὁ Ρωμύλος ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ αὐτοῦ προσηυχήθη εἰς τὸν Δία αἰτούμενος παρ' αὐτοῦ, ὅπως ἀνακόψῃ τὴν ἐπαίσχυντον φυγὴν τῶν Ρωμαίων καὶ ὑπισχνούμενος νὰ ἀνεγείρῃ εἰς αὐτὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Juppiter Stator περικαλλῇ ναὸν ἐπιμαρτυροῦντα εἰς τοὺς ἐπιγενομένους ὅτι ἡ Ρώμη ἐσώθη τότε διὰ τῆς τοῦ Διὸς ἐπεμβάσεως. Κατὰ ταῦτα λοιπὸν ὁ Τίτος Λίβιος τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ Διὸς Stator¹ (Στήσιος, Ἐπιστάσιος² ἢ Ὁρθώσιος Ζεὺς) ἐτυμολογεῖ ἀπὸ τοῦ sistere, ἰστάναι, ὥς ἀνακόψαντος τοῦ Διὸς τὴν φυγὴν τῶν Ρωμαίων (I 12, 5-6) : « at tu, pater deum hominumque, hinc saltem arce hostes, deme terrorem Romanis fugamque foedam siste. hic ego tibi templum Statori Jovi, quod monumentum sit posteris tua praesenti ope servatam urbem esse, noveo ».

Ἀφ' ἑτέρου ὁ Τίτος Λίβιος διαλαμβάνων περὶ τῶν ὑπὸ τοῦ Νουμᾶ εἰσαχθέντων θεσμῶν ἐτυμολογεῖ τὴν ἐπωνυμίαν *Elicius* (Juppiter Elicius) ἀπὸ τοῦ ῥήματος *elicere*³, δηλοῦντος ἀποσπᾶν, κατάγειν, ὥς ἀποσπωμένων τῶν μυστικῶν τοῦ Διὸς ἐπὶ τοῦ ζητήματος ποῖα τῶν θαυμάτων τῶν ἐξαγγελ-λομένων διὰ κεραυνοῦ ἢ διὰ παντὸς ἄλλου τρόπου χρῆζουσιν ἐξιλαστηρίου θυσίας· ἐπάγεται δὲ ὁ ἱστορικὸς ὅτι ὁ Νουμᾶς, ἵνα ἀποσπάσῃ τὰ μυστικά τῶν θεῶν, ἀφιέρωσεν ἐπὶ τοῦ Ἀβεντίνου βωμὸν εἰς τὸν *Jovem Elicium* (I 20, 7) : « ...quaeque prodigia fulminibus aliove quo visu missa susciperentur atque curarentur. ad ea elicienda ex mentibus divinis Iovi Elicio aram in Aventino dicavit, deumque consuluit auguriis, quae suscipienda essent ».

Ὡσαύτως ὁ Τίτος Λίβιος ἀσχολούμενος περὶ τὸ ἔτυμον τοῦ ὀνόματος τοῦ Ρωμαϊκοῦ λαοῦ *Quirites*⁴ ἐρμηνεύει τοῦτο διὰ τοῦ μύθου τῆς ἀρπαγῆς τῶν Σαβίνων, εἰς τὴν ὁποίαν ἠκολούθησε μάχῃ ἀπολήξασα εἰς συμφωνίαν τῶν μαχομένων, καθ' ἣν εἰς τὸ μέλλον ἢ τε τῶν Σαβίνων πρωτεύουσα καὶ ἡ Ρώμη θὰ ἀπετέλουν μίαν πόλιν, ἣ ὁποία θὰ ἦτο ἔδρα δύο βασιλέων, ἐνὸς

1. Πλουτ., Κικ. 16· τὸ ἐπώνυμον Stator καὶ παρ' Ὀβιδίῳ, Προυντεντίῳ κ.ά.· πρβλ. Carter I. B., Epitheta deorum quae apud poetas Latinos leguntur, Leipzig 1902 [W. H. Roscher's Lexicon, Supplem.], p. 55.

2. Πλουτ., Ρωμ. 18.

3. Πρβλ. καὶ Varro, De Ling. Lat. 6, 94 : « Elicii Iovis [visa] ara in Aventino ab eliciendo ».

4. Τὸ ὄνομα τοῦτο κατὰ τοὺς κλασσικοὺς χρόνους ἀπαντῶν κατὰ πληθυντικὸν ἀριθμόν, ἰδίᾳ ὡς συνώνυμον πρὸς τὸ cives, καὶ δηλοῦν τὸ σύνολον τοῦ Ρωμαϊκοῦ λαοῦ κατήντησε κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους ὅρος ὕβρεως καὶ ἐπιπλήξεως· πρβλ. Ernout-Meillet, Dict. étym.³, p. 987 ἐν λέξει quiris.

ἐξ ἑκατέρου λαοῦ, πρὸς κολακείαν δὲ τῶν Σαβίνων ἐγένετο εἰς αὐτοὺς ἡ παραχώρησις¹, ὅπως ὁ λαὸς τῆς διπλῆς ταύτης πόλεως λάβῃ τὸ ὄνομα *Quirites*² ἀπὸ τοῦ ὀνόματος *Cures* τῆς πρωτεύουσας τῆς χώρας τῶν Σαβίνων³. ἐπάγεται δὲ ὁ ἱστορικὸς ὅτι εἰς ἀνάμνησιν τῆς εἰρημένης μάχης ὁ τόπος, εἰς τὸν ὁποῖον ὁ ἵππος τοῦ Curtius εἶχε πατήσῃ τὸν πόδα αὐτοῦ ἐξερχόμενος βαθέος ἔλους ἐκλήθη λίμνη τοῦ Curtius (I 13, 5): « ita geminata urbe, ut Sabinis tamen aliquid daretur, Quirites a Curibus appellati monumentum eius pugnae, ubi primum ex profunda emersus palude equom. Curtius in vado statuit, Curtium lacum appellarunt ».

Ὁ Τίτος Λίβιος δὲν παρέλειψε νὰ ἀσχοληθῇ καὶ περὶ τὸ ἔτυμον τοῦ ὀνόματος τῆς ἐπὶ μακρὸν χρόνον μεγίστης καὶ εὐπορωτάτης⁴, τῆς πλουσίας⁵ καὶ ὑπερηφάνου⁶ Καπούης, ἡ ὁποία μετὰ τῆς Καρχηδόνης καὶ τῆς Κορίνθου ἀντέστη μετὰ πείσματος εἰς τὴν ρωμαϊκὴν ἡγεμονίαν⁷. Ἀναφερόμενος λοιπὸν ὁ ἱστορικὸς εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Καμπανίας κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος καὶ διαλαμβάνων περὶ τῆς ὑπατείας τοῦ C. Sempronius Atratinus καὶ τοῦ Q. Fabius Vibulanus (423 π.Χ.) καὶ περὶ τῆς κατ' αὐτὴν καταλήψεως ὑπὸ τῶν Σαννιτῶν τῆς τότε ἐτρουσκικῆς πόλεως Vulturum καὶ μετέπειτα Καπούης, παρέχει τὸ ἔτυμον τοῦ ὀνόματος τῆς Καπούης μνημονεύων μίαν μόνον τῶν πολλῶν μυθικῶν παραδόσεων τῶν εἰς τὸ ὄνομα αὐτῆς ἀναφερομένων⁸. ἀμφιβάλλει ὅμως διὰ τὸ κατὰ τὴν μυθικὴν αὐτὴν παράδοσιν ἔτυμον τοῦ ὀνόματος Καπούη ἐκ τοῦ Κάπυος, θεωρῶν πιθανώτερον ὅτι τοῦτο ὀφείλει τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ ἐδάφους⁹,

1. Ὅρα καὶ Serv., in Verg. Aen. 7, 710 Col., Praef. 19 Ovid., Fast. 2, 475 Festus 304, 18.

2. Περὶ τοῦ ἐτύμου τοῦ ὀνόματος τούτου ὅρα Ehrlich M., Etymologien, ἐν Berliner Philolog. - Wochenschrift (1911) 15-74 Kretschmer, P., ἐν Glotta 10 (1920) 147 κέξ.· πρβλ. καὶ Dumezil G., Jupiter, Mars, Quirinus, Paris 1941· τοῦ αὐτοῦ, Naissance d'Archanges (Jupiter Mars Quirinus 3), Paris 1945.

3. Κατὰ Mommsen, Röm. Geschichte, 1⁷, 53, 72 ὁρθότερα εἶναι ἡ προέλευσις τοῦ ὀνόματος Quirites ἐκ τοῦ *quiris* ἢ *curis*· ὅρα καὶ Ernout-Meillet, ἐνθ' ἀν.

4. Tit. Liv. VII 31, 1: « urbs maxima opulentissimaque Italiae ».

5. Verg., Georg. II 224.

6. Tit. Liv. IX 6,5 Aul. Gell., Noct. Att. I 24, 2.

7. Florus II 17.

8. Verg., Aen. X 145: « Et Capys: hinc nomen Campaniae ducitur urbi » Serv., ad Verg. Aen. X 145 κ.ἀ.· βραδύτερον ἐπεξήτησαν νὰ συσχετίσωσι τὴν ἀρχὴν τῆς Καπούης πρὸς τὸν Αἰνεΐαν.

9. Καθ' ὅμοιον τρόπον ὁ Τίτος Λίβιος μᾶς παρέχει τὸ ἔτυμον τοῦ ὀνόματος *Pomerium* ἢ *Pomoerium*, πωμήριον, δι' οὗ ἐκαλεῖτο, προφανῶς ὥς ἐκ τῆς θέσεως αὐτοῦ (post murum), ὁ περὶ τὸ τεῖχος τῆς Ρώμης ἀργὸς καὶ ἀνοίκητος τόπος· οὕτω

δηλαδή ὅτι δηλοῖ μακρὰν καὶ πλατεῖαν πεδιάδα¹· οὕτω γράφει (IV 37, 1) : « Peregrina res, sed memoria digna traditur eo anno facta, Vulturnum Etruscorum urbem, quae nunc Capua est, ab Samnitibus captam, Capuamque ab duce eorum Capye vel, quod propius vero est, a campestri agro appellatam ».

Καθ' ὅμοιον τρόπον ὁ Τίτος Λίβιος διὰ τοῦ στόματος τοῦ ἐκ τῆς ἑξορίας ἐπανελθόντος Καμίλλου, ἀγορεύοντος πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς Ρώμης καὶ ἀποτρέποντος αὐτοὺς ἀπὸ τῆς μετοικεσίας εἰς Οὐητούς ἐκ τῆς οὔσης ἐρείπια ἤδη ὑπὸ τῶν Γαλατῶν Ρώμης, παρέχει διὰ περιφράσεως τὸ ἔτυμον τῆς τοπωνυμίας *Capitolium*², τὴν ὁποίαν ἐξηγεῖ διὰ μυθικῆς παραδόσεως, καθ' ἣν τὸ πάλαι ἐν Καπιτωλίῳ ἀνευρέθη ἀνθρωπίνη κεφαλὴ, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἠερμηνεύθη ὑπὸ τῶν μάντεων ὡς ἐξαγγελία τοῦ ὅτι εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν θὰ ἦτο ἡ κεφαλὴ τοῦ κόσμου καὶ ἡ ὑπερτάτη ἐξουσία. Ἐπάγεται δέ τινα ὁ Τίτος Λίβιος περὶ τῆς ἱερότητος καὶ τῆς σημασίας τῆς θέσεως, ἐν τῇ ὁποίᾳ εὗρίσκετο τὸ Καπιτώλιον· γράφει λοιπὸν (V 54, 7) : « hic Capitolium³ est, ubi quondam capite humano invento responsum est eo loco caput rerum summamque imperii fore ; hic, cum augurato liberaretur Capitolium, Iuventas Terminusque maximo gaudio patrum vestrorum moveri se non passi ; hic Vestae ignes, hic ancilia caelo demissa, hic omnes propitii manentibus vobis dii ».

Ἐκτὸς τῶν ἐτυμολογιῶν τούτων κυρίων ὀνομάτων καὶ πλήθους ἄλλων, τὰς ὁποίας ὁ χῶρος δὲν ἐπιτρέπει νὰ παραθέσωμεν ἐνταῦθα, ὁ Τίτος Λίβιος ἀνήγαγε τὴν ἀρχὴν καὶ ἄλλων γλωσσικῶν ὄρων εἰς τὴν μυθολογίαν καὶ ἱστορίαν τοῦ λαοῦ του. Οὕτω π.χ. ἐρμηνεύων τὴν παρὰ Ρωμαίοις χρῆσιν εἰς τὰς γαμηλίους τελετὰς τοῦ ὄρου *Talassio* διὰ τῆς μυθικῆς παραδόσεως τῆς ἀρπαγῆς τῶν Σαβίνων λέγει τὰ ἐξῆς : Μετὰ τὴν ἀρπαγὴν τῶν νεανίδων τῶν Σαβίνων αἱ εὐειδέστεραι αὐτῶν μετεφέροντο εἰς τοὺς ἐξέχοντας Ρωμαίους ὑπὸ

γράφει (I 44, 4) : « agere et fossis et muro circumdat urbem : ita pomerium profert. promerium, verbi vim solam intuentes, postmoerium interpretantur esse ». Περὶ τούτου διαλαμβάνει καὶ ὁ Οὐάργων (De Ling. Lat. V 143)· πρβλ. καὶ Ernout-Meillet, Dict. étym.³, p. 752, ἐν λέξει murus.

1. Οἱ Λατῖνοι συγγραφεῖς τῶν κλασσικῶν χρόνων ἐσφάλησαν ὑπολαβόντες τὸ ὄνομα *Campanus* ὡς ἐθνικὸν τῶν ὀνομάτων *Καπούη* καὶ *Καμπανία*· πρβλ. Heurgon Jacq., Recherches sur l'histoire, la religion et la civilisation de Capoue preromaine des origines à la deuxième guerre punique, Paris 1942, p. XIII.

2. Περὶ τοῦ ἐτύμου τῆς λέξεως *Capitolium* ὄρα τὰς νεωτέρας ἐρεῦνας τῶν : Staedler F., Capitolium, ἐν Wochenschrift für Klassische Philologie (1916) 95-96· Niedermann M., Notes sur le cognomen latin, ἐν Mélanges Ernout, Paris 1940, p. 267-276· Pariente A., Capitolium (estudio etymologico), ἐν Emerita 8 (1940) 106-132, 9 (1941) 1-112.

3. Περὶ τοῦ ὀνόματος τούτου ὄρα καὶ Varro, De Ling. Lat. 5, 41.

τῶν ἀρπασάντων αὐτὰς ἀνθρώπων. Μεταξὺ τούτων ἦτο καὶ μία μεταφερομένη εἰς τὸν οἶκον Ταλασσίου τινός· οἱ μεταφέροντες αὐτὴν ἐρωτηθέντες ὑπὸ τοῦ πλήθους, εἰς ποῖον μετέφερον αὐτήν, ἀπήντησαν Talassio. Τὴν ἀπάντησιν αὐτὴν ἐπανελάμβανον καὶ ἄλλοι τῶν μεταφερόντων ἑτέρας Σαβίνας εἰς ἑτέρους ἐξέχοντας Ρωμαίους καὶ οὕτως ἀπεκρυσταλλώθη ἡ χρῆσις τοῦ ὄρου Talassio εἰς τὰς γαμηλίους τελετὰς (I 9, 12): « unam longe ante alias specie Thalassio ac pulchritudine insignem a globo Talassii cuiusdam raptam ferunt multisque sciscitantibus, cuinam eam ferrent, identidem, ne quis violaret, Talassio fieri clamitatum; inde nuptialem hanc vocem factam ».

Ὡσαύτως ἐρμηνεύει τὴν λέξιν *tribus* ἀπὸ τοῦ *tributum*, φόρου τὸν ὁποῖον ὁ Σέρβιος Τύλλιος ἐπέβαλεν εἰς τοὺς κατοίκους τῶν περιοχῶν, εἰς τὰς ὁποίας διήρесе τὴν πόλιν Ρώμην (I 43, 13): « quadrifariam enim urbe divisa regionibusque et collibus, qui habitabantur, partes eas tribus appellavit, ut ego arbitror a tributo »¹.

Περαίνοντες τὴν συγκριτικὴν αὐτὴν ἐξέτασιν τῆς χρήσεως ἐτυμολογιῶν παρ' Οὐάργων, Κικέρωνι καὶ Τίτῳ Λιβίῳ, ἔχομεν ἐν συμπεράσματι νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι τῶν τριῶν, περὶ ὧν ὁ λόγος, Λατίνων συγγραφέων ὁ Τίτος Λίβιος δὲν ἐνέκνησε εἰς τὰς ἐτυμολογίας, ὥς ὁ γραμματικὸς Οὐάργων, ἀλλ' ἀπλῶς ὥς πραγματικὸς ἐθνικὸς ἱστορικὸς τῆς Ρώμης συνεσχέτισεν εἰς μεγάλην ἔκτασιν ἐν τῷ ἱστορικῷ αὐτοῦ ἔργῳ τὴν ἐτυμολογίαν πρὸς τὴν μυθολογίαν καὶ ἱστορίαν, καταστάς οὕτω διὰ τὸν ἱστορικὸν τοῦ Ρωμαϊκοῦ λαοῦ πηγὴ ἱστορικῶν στοιχείων καὶ μυθικῶν παραδόσεων περιβαλλουσῶν τὸ λίκνον τοῦ Ρωμαϊκοῦ λαοῦ.

Προκειμένου ὅμως περὶ τοῦ γραμματικοῦ Οὐάργωνος παρατηροῦμεν ὅτι οὗτος οὐ μόνον συνέλεξε καὶ διέσωσεν εἰς ἡμᾶς ἱκανὰς λαϊκὰς καὶ παλαιότερων ποιητῶν καὶ πεζογράφων ἐτυμολογίας, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν κατὰ πρῶτον λόγον τῆς Στωικῆς καὶ κατὰ δεύτερον τῆς Πυθαγορείου καὶ Ἐπικουρείου φιλοσοφίας ἀπεδύθη εἰς ἰδίας ἐτυμολογικὰς ζητήσεις ἐπὶ λατινικῶν λέξεων καὶ ἰδίᾳ ἐπὶ κυρίων ὀνομάτων. Δυστυχῶς ὅμως διὰ τὴν ἐπισφαλῆ μέθοδον τῆς ἐρεῦνης αὐτοῦ, στηριχθεῖσαν ἐπὶ ἀναγκαίας σχέσεως τῶν λέξεων καὶ τῶν δι' αὐτῶν σημαινομένων ἀντικειμένων, ἱκαναὶ τῶν ἐτυμολογιῶν αὐτοῦ διακρίνονται ἐπὶ ἀφελείᾳ. Ἡ ἔκτασις ὅμως τῆς ἐρεῦνης αὐτοῦ, ἡ λεπτολόγος ἐξεργασία, ἡ δαψιλὴς ἐγκατάμειξις εἰς τὰ παρ' ἄλλων ληφθέντα πολλῶν καθαρῶς ρωμαϊκῶν στοιχείων, ἡ προσπάθεια αὐτοῦ νὰ δώσῃ τὸ ἔτυμον πολλῶν κυρίων λατινικῶν ὀνομάτων ἐπὶ τῇ βάσει τῆς μυθολογίας

1. Ὑπετέθη ἐξ ἄλλου ὅτι αἱ *tribus* ἐν Ρώμῃ κατ' ἀρχὰς ἦσαν τρεῖς καὶ ὅτι ἐν τῷ ὄρῳ *tribus* ἐνυπῆρχε ἡ ῥίζα **tri-*, τρεῖς· πρβλ. Ernout-Meillet, Dict. étym.³, p. 1241, ἐν λέξει.

καὶ ἱστορίας, τὸ γεγονὸς ὅτι ἐνίοτε κρίνει καὶ ἀπορρίπτει τὰς γνώμας προκατόχων του καὶ τέλος τὸ ὅτι ἱκαναὶ τῶν ἔτυμολογιῶν αὐτοῦ ἀναγνωρίζονται ὑπὸ τῆς νεωτέρας μετ' ἐπιστήμης ἐρεῦνης ὥς ἐπιτυχεῖς καὶ ἀληθεῖς, ἀποτρέπουσιν ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ νὰ δεχθῶμεν ὥς ἀληθεῖς τοὺς κατὰ τῆς πρωτοτυπίας αὐτοῦ ἰσχυρισμοὺς τῶν Reitzenstein καὶ Dahlmann. Πάντως ἡ ἐπίδρασις τοῦ Οὐάργωνος ἐπὶ τῶν ἐν Ρώμῃ περὶ τὴν φιλοσοφίαν καὶ γραμματικὴν διατριψάντων παρέμεινε μονίμως, καὶ δι' αὐτὸν δὲ ἐκτὸς ἄλλων παραγόντων ἡ φιλοσοφία τῶν Στωικῶν ἔτυχε μεγάλης δημοτικότητος ἐν Ρώμῃ διαρκοῦντος τοῦ πρώτου αἰῶνος τῆς αὐτοκρατορίας.

Τέλος ὥς πρὸς τὸν Κικέρωνα παρατηροῦμεν ὅτι οὗτος διέτριψε περὶ τὰς ἔτυμολογίας πρὸς κριτικὴν καὶ διόρθωσιν τῶν ἐσφαλμένων ἐξ αὐτῶν, ἰδίᾳ τῶν ἔτυμολογιῶν τῶν Στωικῶν, αἱ ὁποῖαι διεκρίνοντο ἐπὶ ὑπερβολῇ· ἀφ' ἑτέρου ἐτράπη περὶ τὴν ζήτησιν ὀρθῶν καὶ γνησίων ἔτυμολογιῶν, ἀκολουθήσας ἐνίοτε εἰς τὸν Πλάτωνα καὶ Ἀριστοτέλη. Ἐπιδείξας δὲ ὀξυδέρκειαν καὶ δεξιότητα εἰς τὰς ἔτυμολογικὰς αὐτοῦ προσπάθειας, συνεσχέτισε προκειμένου περὶ ὀνομάτων θεῶν τὴν σημασίαν τῶν ὀνομάτων θεῶν τῶν Λατίνων πρὸς τὴν τῶν ὀνομάτων τῶν ἀντιστοίχων παρ' Ἑλλήσι θεῶν. Ἡ περὶ τὴν κριτικὴν καὶ διόρθωσιν τῶν ἔτυμολογιῶν μέθοδος αὐτοῦ τοσοῦτον ἐπεβλήθη ἐν Ρώμῃ, ὥστε ἐξηκολούθησε χρησιμοποιοῦμένη καὶ κατὰ τοὺς μετέπειτα χρόνους ὑπὸ καλυτέρων κριτικῶν, οἱοὶ ἦσαν ὁ Σενέκας καὶ ὁ Κοϊντιλιανός, ἐκ τῶν ὁποίων μάλιστα ὁ πρῶτος, καίτοι ἐν ἄλλοις θέμασιν ἀποκαλύπτεται πιστὸς ὁπαδὸς τῶν δογμάτων τῶν Στωικῶν, προκειμένου περὶ ἔτυμολογικῶν ζητήσεων τῶν διαφόρων ἐν Ρώμῃ φιλοσοφικῶν σχολῶν μηδὲ ἐκείνων, αἱ ὁποῖαι συνεπάθουν τοὺς Στωικοὺς, ἐξαιρουμένων, ἀπεδύθη εἰς σφοδρὰν κριτικὴν αὐτῶν.